

สอบคัดกราชปรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ

สอบศักราชปรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ

(ตอน ๓)

ของ

ขจร สุขพานิช

สอบศักราชปรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ

ของ

ขจร สุขพานิช

(ต่อจากนิพนธ์สารศิลปากร ปีที่ ๑๑ เล่ม ๓ พ.ศ. ๒๕๑๐)

หมายเหตุ ๔ ข้อกลาดเคลื่อนใน “วันวลิต” ฉบับสมบุรณ์

จดหมายเหตุวันวลิต (ฉบับสมบุรณ์) กรมศิลปากร จัดให้เข้าอยู่ในชุด ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๔ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสงค์ จันทราภยัน.ส. นันทา สุกกุล เจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร เป็นผู้แปล

พระนามและอื่น ๆ ที่กลาดเคลื่อน ผู้เขียนหมายถึงพระนามและอื่น ๆ ในจดหมายเหตุวันวลิตฉบับตีพิมพ์ไปแล้วนี้

อันที่จริงผู้เขียนเป็นผู้อยู่เบื้องหลังในการจัดหาเอกสารและช่วยเขียนคำนำให้ “จดหมายเหตุวันวลิต (ฉบับสมบุรณ์)” นี้ แต่เมื่อไม่ได้มีโอกาสตรวจสอบคำแปลในครั้งนั้น จึงขอทำคำชี้แจงข้อกลาดเคลื่อนไว้ในที่นี้ เป็นการเสนอให้แก้ไขในโอกาสการตีพิมพ์คราวต่อไป

เอกสารที่ใช้แปลออกมาเป็นภาษาไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ นั้น คือ เอกสารภาษาอังกฤษของ W.H. Mundie อยู่ในวารสารสยามสมาคม (ฉบับที่ ๓๐ ภาค ๒ เมษายน ๑๙๓๘) หรืออีกนัยหนึ่ง คือ เอกสารที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ทรงใช้ขณะยังอยู่ในตำแหน่ง เมื่อคราวจะทรงจัดลำดับกษัตริย์ และปรัชกาลของพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา ๓๓ พระองค์ และตีพิมพ์เป็นครั้งแรก (อยู่ในตอนท้าย ชุดประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ W.H. Mundie แปลออกมาเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๔ (พ.ศ. ๒๔๔๗) จากคำแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสของ Wicquefort ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๓ (ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ) ส่วนต้นฉบับภาษาฮอลันดาของวันวลิต เพิ่งมีผู้ค้นพบ และนำมาตีพิมพ์ที่กรุงโตเกียว เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๘ พร้อมทั้งคำแปลของ Wicquefort ด้วย ผู้ทำคุณประโยชน์สำคัญเกี่ยวกับความรู้เรื่องเมืองไทยครั้งนี้ คือ ศาสตราจารย์ญี่ปุ่น ชื่อ เซอิจิ อิวาโอะ สอนอยู่ที่มหาวิทยาลัย โซเซอิ กรุงโตเกียว

ผู้เขียนเคยพบศาสตราจารย์ผู้นี้ในการสัมมนาทางวิชาประวัติศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยฮ่องกง และนอกจากเรื่องอื่นๆ ได้ขอร้องให้ท่านแปลเอกสารภาษาฮอลันดาของวันวลิตอีกฉบับหนึ่ง ชื่อ

Chronicles of the Kings of the Ayuthian Dynasty (พระราชพงศาวดารกษัตริย์ราชวงศ์กรุงศรี-

อยุธยา) เป็นเอกสาร ๓๖ หน้า แต่ฉบับนี้ท่านก็ยังไม่มีเวลาแปลให้ ๒๔ เอกสารนี้ วันวลิตเขียนจาก "Old History" และเขียนขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๕๐ เมื่อระบุ ค.ศ. ๑๖๕๐ ให้ไว้เช่นนี้ ย่อมหมายความว่ามีความว่ามีอายุเก่ากว่าพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ๖๕ ปี และยิ่งระบุคำว่าเขียนจาก "Old History" ก็ย่อมเป็นการยืนยันว่า เราเคยมีเอกสารเก่ากว่าฉบับหลวงประเสริฐ ๖๕ ในเรื่องบ้านเมืองไทยมาแล้ว แต่การเก็บรักษาคงไม่รัดกุม หรือจะเนื่องด้วยเหตุอื่น จึงไม่ตกมาถึงชั้นเราให้ได้ศึกษา เกี่ยวกับพระนามและอื่นๆ ที่คลาดเคลื่อน ผู้เขียนหมายถึงคลาดเคลื่อนไปจากตัวหนังสือที่ปรากฏในฉบับเดิมของวันวลิต การที่ผู้แปล แปลผิดไปแต่แรกไว้ภาษาหนึ่ง (คือภาษาฝรั่งเศส) และมีการแปลต่อจากคำแปลผิดนั้นมาเป็นทอดๆ เราจึงพึงระมัดระวังตรวจสอบให้รัดกุมเสียก่อน

๑. ข้อกลาดเคลื่อนเริ่มด้วยพระนาม "พระองค์ไถ" (หน้า ๑) ต้นฉบับเป็น "พระองค์ศรี" คือสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง กษัตริย์ผู้หนึ่ง จกหมายเหตุวันวลิตระบุว่า "บิดาเป็นพระเชษฐาของพระราชมารดาของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่" หมายความว่า ตัวของท่านเป็นลูกพี่ลูกน้องกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การที่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมยกย่องพระญาติและแต่งตั้งให้เป็นออกญาศรีวรวงศ์ จางวางมหาตเล็ก จึงสมเหตุสมผล แต่ก็เป็นโอกาสให้ออกญาศรีวรวงศ์ใช้กลอุบายกำจัดพระศรีสิน พระอนุชาสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมให้ไม่ได้ราชสมบัติ เป็นปัญหาที่น่าคิดว่า ในระหว่างน้อง (พระศรีสิน) และบุตร (พระเชษฐาธิราช) สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมคงทรงห่วงว่า พระทัยตอนใกล้สวรรคต ในเรื่องใครควรจะได้ราชสมบัติ แต่เมื่อมีออกญาศรีวรวงศ์ผู้มีแผนการ คอยยุแหย่อยูเบื้องหลัง พระศรีสินก็ถูกกำจัดออกไป ครั้นเมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว เรื่องยุ่งยากต่าง ๆ จึงเกิดขึ้น (ตามแผนของออกญาศรีวรวงศ์) ในวงเครือญาติ แล้วลุกลามเป็นศึกกลางเมือง มีการฆ่าฟันเจ้านายและบริวาร เริ่มแต่พระศรีสิน ต่อด้วยราชบุตร ราชธิดา ของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมร่วม ๑๐ พระองค์ด้วยกัน ดังปรากฏในจกหมายเหตุวันวลิต ทำให้ราชวงศ์ "พระร่วง" ๒๔ ในสมัยอยุธยาสูญสิ้นไป บิดาของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองผู้นี้เป็นขุนนางอยู่ในตำแหน่ง ออกญาศรีธรรมราชา (ต้นฉบับเขียนไว้ว่า Oija Sigdarma Thijra - ija) ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (เมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน วันวลิตก็ระบุนามของพระองค์ว่า "พระองค์ศรีธรรมราชาธิราช" โดยเอาคำว่า "ราชา" แทรกเข้าไปในนามของบิดา) ท่านผู้นี้คงจะอยู่ในตำแหน่งออกญาพระคลังในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เพราะปรากฏศุภอักษรของ (ออก

๒๔ เอกสารภาษาฮอลันดา ๓๖ หน้า ขณะนี้ สยามสมาคมได้รับไว้และกำลังทบทวนแปลอยู่

๒๕ ราชวงศ์พระมหาธรรมราชาธิราช ว่าสืบมาจาก "พระร่วง" นั้น ว่าตามพระราชพงศาวดาร ๑ ฉบับต่างๆ รวมทั้งฉบับพระราชหัตถเลขาด้วย แต่มีแปลกที่ฉบับวิศิษฐ์มิวเซียม (หน้า ๔๔) ว่า ท่านสืบมาจากพระราชวงศ์ "พระวรวงศ์" (ซึ่งต่อมาผู้ตีความหมายว่า คือ ราชวงศ์ "พระร่วง")

ญาศรีธรรมราชอมาตย์นุชิต พิศิธรรัตนราชโกษาธิบดี) มีไปถึงขุนนางในตำแหน่งพระคลังของ
ประเทศญี่ปุ่นในค.ศ. ๑๖๑๖ และในศุภอักษรนี้ ระบุว่า ยามาตา ญี่ปุ่น ผู้จะได้ตำแหน่งออกญา
เสนาภิมุข ในปลายรัชกาล ขณะนั้นยังอยู่ในตำแหน่งออกขุน (Son Sattaru สาสนสุนทร) หัวหน้า
ชาวญี่ปุ่นที่อยุธยา (หน้า ๒๐๓ จดหมายเหตุวันวลิต ฉบับ อิวาโอ) ความเข้าใจที่ว่า ยามาตา
ออกญาเสนาภิมุข เคยคุมอาสาญี่ปุ่นออกศึกในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จึงไม่น่าเป็นไปได้
ได้ เพราะท่านเข้ามากรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๑๒ (๗ ปี หลังรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรฯ)
ถ้าจะมีอาสาญี่ปุ่นเข้าในกระบวนทัพสมเด็จพระนเรศวรฯ ก็ไม่ใช่ยามาตาผู้นี้แน่ เพราะท่านเพิ่ง
มาในกรุงศรีอยุธยาเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๒ อันเป็นต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแล้ว

เกี่ยวกับยามาตา นากามาซา ท่านผู้นี้เริ่มเข้ามารับราชการในตำแหน่งดินสมเด็จเจ้า
ทรงธรรม ได้เป็นออกขุน ออกหลวง ในรัชกาลนี้ สร้อยบรรดาศักดิ์ จะเป็นสาสน์สุนทร หรือไชย-
สุนทร ก็ยังไม่ยุติ แต่ใน ค.ศ. ๑๖๒๔ ท่านได้เลื่อนเป็นออกพระราชไมตรีและได้เป็นออกญาเสนา
ภิมุขเอาในปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม คือราว ค.ศ. ๑๖๒๘ รัชกาลถัดมาคือรัชกาลสมเด็จพระ
พระเชษฐาธิราช วันวลิตระบุไว้ว่ามีระยะเวลาเพียง ๘ เดือน (พระราชพงศาวดารฉบับบริติช
มิวเซียมว่า ๑ ปี กับ ๗ เดือน) รัชกาลพระอาทิตย์วงศ์ ๓๘ วัน (พระราชพงศาวดารว่า ประมาณ
๖ เดือน) แล้วจึงถึงแผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งวันวลิตระบุว่า มีพระชนม์ เมื่อเถลิง
ราชสมบัติ ได้ ๓๐ พรรษา และคงไ้ราชสมบัติในต้นเดือนตุลาคม ๑๖๒๘ (อ่อนกว่าสมเด็จพระ
เจ้าทรงธรรม ๔ พรรษา) ยามาตาได้ดำรงตำแหน่งเจ้านครศรีธรรมราช ในรัชกาลพระ
อาทิตย์วงศ์ และไปจบชีวิตลงที่นั่น ใน ค.ศ. ๑๖๓๐ อันเป็นปีแรกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้า
ปราสาททอง ท่านมีบุตรกับหญิงไทย เป็นออกขุนเสนาภิมุขตอนพ่อตาย และเกิดเรื่องฆ่าฟันกัน
ที่นครศรีธรรมราช แล้วก็หายสาบสูญไปในประเทศกัมพูชา

๒. พระนามที่กลาดเคลื่อนอีกพระนามหนึ่ง คือ เจ้าขรรค์จันทน์ (หน้า ๒๔)
ชายาสมเด็จพระนเรศวรฯ ต้นฉบับ (หน้า ๖๒) เขียนพระนามว่า Tjau Croa Maha - dijtjan สอง
คำแรกอาจจะเป็นเจ้าขรรค์จริง แต่สองคำหลังจะเป็นมหา อะไรแน่ ขอปรึกษาท่านผู้รู้ช่วย
เป็นอันว่าพระนามนี้ วันวลิต ว่าเป็นชายาสมเด็จพระนเรศวร พระองค์ท่านเป็นผู้ทูลขอโทษแทน
พระหมื่นศรีฯ (คือสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) ในคราวที่ร้ายต่อพระองค์ทอง และพระศรีสิน
อนุชาสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ในเรื่องราชบุตรสมเด็จพระเอกาทศรถ เราทราบจากวันวลิตเพิ่มเติม
จากพระราชพงศาวดารว่า (นอกจากเจ้าฟ้าสุทัศน์และเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์แล้ว) ยังมีพระอินทราชา
(สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม) พระศรีสิน (พระอนุชา ซึ่งได้เป็นอุปราชในรัชกาลนี้) และพระ-
องค์ทองรวมอยู่ด้วย เป็นห้าพระองค์ พระนามสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ตามต้นฉบับตอนเป็น

มหาดเล็กเขียนไว้สั้น ๆ ว่า Pramonsij พระหมื่นศรีฯ ท่านได้เป็นมหาดเล็กตอนอายุ ๑๓ ได้เลื่อนเป็นพระหมื่นศรีสรักษ์ เมื่ออายุได้ ๑๖ ปี อายุ ๑๘ ได้กระทำความผิดมหันต์ ควรแก้โทษ ประหารแต่ก็ได้พระราชทานอภัยโทษ ตอนปลายแผ่นดินได้เลื่อนขึ้นเป็นออกญาศรีวรวงศ์ จางวาง มหาดเล็ก จึงได้มีโอกาสเปลี่ยนวิถีการสืบราชสมบัติ จนเกิดรบพุ่งฆ่าฟันกันอย่างใหญ่หลวง

๓. ชื่อวิหาร วัดมเหยงคณ์ (หน้า ๔๑) ต้นฉบับเขียนไว้ว่า Nomplij Mecam Long เป็น วัดที่สมเด็จพระเชษฐาธิราชเสด็จหนีไปหลบซ่อนพระองค์ วิหารนี้ วันวลิตว่าอยู่ทางบ้านเหนือของ กรุงศรีอยุธยา ขอปรึกษาท่านผู้รู้ภูมิศาสตร์อยุธยาว่า จะเป็นวัด “มเหยงคณ์” ดังปรากฏในประชุม พงศาวดารภาคที่ ๗๔ หรือวัดอะไรแน่ (เห็นมีชื่อ “บ้านใหม่มะขามหย่อง” ^{๓๐} ในรัชกาล สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จะตรงกับชื่อภาษาฝรั่งนี้หรือไม่ ?)

๔. ชื่อวิหาร วัดเตมี (หน้า ๖๓) ต้นฉบับเขียนว่า Wat deun และมีคำอธิบายใน วงเล็บว่า sijnde de Looge sijnagoge แปลว่า เป็นพระวิหารใหญ่ วัดนี้หมายถึงวัดพระสังฆราช ประทับ ผู้แปลเป็นฝรั่งเศสเขียนชื่อวัดว่า Wat demi จึงมีการแปลว่า วัดเตมี ขอปรึกษาท่านผู้รู้ ทั่วว่า วัดนี้จะเป็นวัด “เตมี” คือวัดที่ปัจจุบันผนวกเข้าในเขตวัดพนัญเชิงอันเป็นวัดสมเด็จพระสังฆราชประทับ หรือวัดอะไรแน่

๕. อนึ่ง นามบรรดาศักดิ์ และตำแหน่งกลาตเคลื่อนอีกแห่งหนึ่ง (หน้า ๗๘) “ท้าว พญาเป็นจอมทัพของทัพนี้” ต้นฉบับเขียนว่า Thiauphia Poucelouck คำแปลภาษาฝรั่งเศส เขียนว่า Iauphia คำแปลภาษาอังกฤษเขียนเช่นฝรั่งเศส แต่มีคำในวงเล็บเพิ่มให้ไว้ว่า (Thao Phaya) ขอเสนอแก้เป็น “เจ้าพญาพิชฌุโลก” ส่วนตำแหน่ง ผู้แปลเป็นไทยแปลผิด ตำแหน่ง ก็คือ “ทัพหน้า” ไม่ใช่ “จอมทัพ” เพราะในหลวง ท่านเสด็จเป็นจอมทัพไปทั่วในครั้งนั้น

๖. ส่วนศักราชที่ผิดไปจากต้นฉบับ คือ.-

(๑) วันหมู่บ้านญี่ปุ่นโชนโจอมตีเผาผลาญ (หน้า ๗๖) ที่ถูกต้อง ๒๖ ตุลาคม ค. ๑๖๓๐ คำแปล ๆ ไว้ว่า “๒๖ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๓๒” ตามคำแปลผิดฉบับฝรั่งเศส

(๒) วันเขียนจดหมายเหตุวันวลิต (หน้า ๑) ที่ถูกต้อง วันสุดท้าย เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๔๐ ในคำแปลผิดไป ๗ ปี คือแปลว่า “ค.ศ. ๑๖๔๗” โดยไม่มีวันที่และเดือนกำกับ

(๓) อายุรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (หน้า ๖) ที่ถูกต้อง ๑๘ ปี คำแปลภาษา ต่าง ๆ แปลไว้ว่า “เก้าปี” ตามฉบับฝรั่งเศส

วันวลิตอยู่กรุงศรีอยุธยา ๗ ปี (ค.ศ. ๑๖๓๓-๑๖๔๐) และศาสตราจารย์อิวาโอ เขียน ไว้ (หน้า ๑๔) ว่า ท่านได้หญิงไทยเป็นภรรยา มีบุตร ๓ คน บุตรหญิงคนหนึ่ง ต่อมา ใน ค.ศ.

๓๐ พระราชพงศาวดารกรุงสยาม-สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, พระนคร, พ.ศ. ๒๕๐๑-หน้า ๕๘

๑๖๕๕ ได้สมรสกับชายฮอลันดา ที่กรุงศรีอยุธยา ชื่อ De Vos ห้างฮอลันดาที่กรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้นจึงมีการเรียนรู้ภาษาไทยกันแล้ว

มีข้อน่าสังเกตในหนังสือต้นฉบับวันวลิต (หน้า ๗๖) คือ เรื่อง ออกญากำแพงเพชร (ซึ่งในประชุมพงศาวดารภาค ๗๔ หน้า ๓๘ แปลเป็นออกญากำแหง) ข้อความในวงเล็บซึ่งผู้แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสมิได้แปลไว้ มีว่า “โดยชาติและศาสนาเป็นแขกมัวร์” คำว่าแขกมัวร์ เป็นคำกำกวม ความหมายไม่กระจ่าง แต่พอจะสรุปได้ว่า คือ แขกที่ถือศาสนาอิสลาม มาจากอินเดีย ถ้าแต่เดิมอพยพมาจากเปอร์เซียควรจะเรียกว่าแขกโมกุล หรือ “มะหฺมฺน” คือ ลูกหลานของเนกอะหมัด บรรพบุรุษของสกุล “บุรณาค” ในชั้นหลัง

ใน “วันวลิต” ฉบับสมบูรณ์ มีเรื่องที่เขียนไว้แบ่งเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นก่อนวันวลิตจะเข้ามาอยู่กรุงศรีอยุธยา คือ ก่อน ค.ศ. ๑๖๓๓ มีเรื่องในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เรื่องในรัชกาลสมเด็จพระเชษฐาธิราช เรื่องในรัชกาลอันสิ้นของพระอาทิตย์วงศ์ (วันวลิตว่า ๓๖ วันก็มี ๓๘ วันก็มี) และ ๔ ปีแรกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เรื่องเหล่านี้ ถ้าวันวลิตได้อาศัยสมุคบันที่กรายวันของบริษัท ก็จะได้ใกล้เคียงกับความจริงมากที่สุดทีเดียว เพราะอะไรจะเกิดขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา และกระทบกระเทือนการค้าขาย เจ้าหน้าที่ของบริษัทเป็นผู้จดเอาไว้ แต่ข้าพเจ้าเข้าใจว่า สมุคบันที่กในระยะแรก คือ ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๐๔ จนถึง ค.ศ. ๑๖๒๙ คงถูกส่งไปเก็บรักษาที่กรุงปัตตานีเสียแล้ว เมื่อวันวลิตเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๓๓ เขาคงต้องสอบถามเรื่องราวจากผู้ใกล้ชิด จึงเชื่อเป็นแน่จนยังไม่ได้ เช่น วันวลิตไม่เคยระบุถึงรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์เลย และเมื่อกล่าวถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ก็กล่าวไว้ว่าปีรัชกาลของพระองค์ท่าน ๑๕ ปี สวรรคตเมื่อ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๒๘ เมื่อเราเอาเลข ๑๕ ลบจากปีสวรรคต ค.ศ. ๑๖๒๘ ก็จะได้ ค.ศ. ๑๖๑๐ ว่าเป็นปีที่ท่านได้ขึ้นเสวยราชย์ ตัดรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์ออกไป แต่มีหลักฐานของฝรั่งฮอลันดาคนอื่น ที่ประจำอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาและที่ปัตตานี เขียนเรื่องพระเจ้าแผ่นดินถูก “ลอบยิง” เมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๑ (ก่อนวันวลิต จะเข้ามา ๒๒ ปี) เรื่องรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์จึงปรากฏชัดว่า วันวลิตมิได้เขียนไว้

ข้อความที่ท่านอ่านมาจนถึงตอนนี้ ข้าพเจ้าเขียนเสร็จส่งมอบให้บรรณาธิการ “ศิลปากร” แต่เดือนมิถุนายน ๒๕๑๐ แต่เมื่อต้นเดือนสิงหาคมนี้ ข้าพเจ้าขออนุญาตเข้าไปตรวจกันเอกสาร Dutch Papers ค.ศ. ๑๖๐๘-๑๖๒๐ (ซึ่งยังไม่เคยตีพิมพ์) ^{๓๑} ที่ห้อง

๓๑ Dutch Papers ภาษาอังกฤษที่หอพระสมุดวชิรญาณตีพิมพ์แต่ ค.ศ. ๑๙๑๕ เป็นเรื่องราวแต่ ค.ศ. ๑๖๒๔-๑๖๔๒ แต่นี้เป็นเอกสารเก่ากว่านั้น เพราะเป็นเรื่องราวแต่ ค.ศ. ๑๖๐๘-๑๖๒๐ เป็นเรื่องราวแรกตั้งห้างฮอลันดา ที่กรุงศรีอยุธยา ค้าแทนบริษัท ฯ ในระยะแรกตั้ง ชื่อ Lambert Jacobsen Heyn. Dagb Register ภาษาฮอลันดามีอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ ๓๒ เล่ม เป็นเรื่องราวตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๒๔-๑๖๘๑ คือ ๕๘ ปี

Rare Books หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี (ชั้น ๔) ความเข้าใจเรื่องรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์ที่ต้องเปลี่ยนไป คือ เอกสารขอล้นดาที่ระบุถึง “พระเจ้าแผ่นดินอยุธยา ถูกลอบยิงในพระบรมมหาราชวัง ขณะที่ทรงบรรทมเมื่อ วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑” นั้น Dutch Papers ดังกล่าว ให้ความกระจ่างเพิ่มขึ้นไปจากฉบับตีพิมพ์ของ Iwao คือ ระบุความชัดเจนว่า “(the king) not seriously wounded” คือ พระองค์ได้รับบาดเจ็บแต่ไม่ร้ายแรง หมายความว่า พระองค์ไม่ถึงกับสิ้นพระชนม์ ถ้าหลักฐานระบุออกมาชัดเจนเช่นนี้ ก็หมายความว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงสืบครองต่อจากสมเด็จพระเอกาทศรถ ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ถูกลอบยิงแต่ครองต่อไปจนถึง ค.ศ. ๑๖๒๘ อายุรัชกาลของพระองค์จึงรวมได้ ๑๘ ปี ตามหลักฐานของวันวลิต และ “สังคีตวงศ์” ของสมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพน

จึงยังทิ้งปัญหาเรื่องรัชกาลเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ไว้ต่อไปว่า จะมีหรือไม่ ดังที่ W.A.R. Wood ทักท้วงไว้ แต่ ค.ศ. ๑๙๒๔

ข้าพเจ้าต้องขออภัยอย่างมากต่อท่านผู้อ่าน ที่พลอยเชื่อตามข้อเขียนของข้าพเจ้าใน “ศิลปากร” กรกฎาคม ๒๕๑๐ ว่า รัชกาลเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์มีตามหลักฐานของฮอลันดา และแม้แต่ W.A.R. Wood เองซึ่งใจมาพอที่ยอมถอนข้อทักท้วงนี้ (ตามจดหมายของท่านมาถึงข้าพเจ้าเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๖๗) ข้าพเจ้าจึงขอรับชี้แจงว่าเท่าที่พบหลักฐานจนขณะนี้ หลักฐานของฮอลันดาที่ข้าพเจ้าอ้างไว้ กลับระบุว่า “พระเจ้าแผ่นดินที่ถูกลอบยิงในพระบรมมหาราชวังขณะที่ทรงบรรทม มิได้ทรงรับบาดเจ็บสาหัส พระองค์ยังคงครองราชย์อยู่ต่อไป และได้ลงพระราชอาญาแก่ผู้คิดและพรรคพวกจนสิ้น เป็นอันว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมขึ้นครองราชย์ แต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ในขณะที่มีพระชนม์มราว ๒๐ พรรษา และสวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๒๘ มีพระชนม์ ๓๘ พรรษา ตามหลักฐานของวันวลิต (ส่วนเรื่องเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์จะกล่อกลายตอนท้ายของเรื่องว่าท่านเคยเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือไม่)

อนึ่ง เรื่องสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงให้ประหารสมเด็จพระเชษฐาธิราช ก็เป็นเรื่องที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร แต่เรื่องที่พระองค์ทรงให้ประหารพระอาทิตย์วงศ์ ผู้ครองแผ่นดินเพียง ๓๖ หรือ ๓๘ วัน เป็นเรื่องที่ขัดกับข้อความในพระราชพงศาวดารไปมาก คือพระราชพงศาวดารเขียนว่า เมื่อพระอาทิตย์วงศ์ถูกถอดจากราชสมบัติ “ทรงพระชนม์ได้เก้าพรรษา ศักราช ๔๔๑ ปีมะเมีย” สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงพระกรุณาโปรดให้อยู่ในพระราชวังกับพระนมพี่เลี้ยง “จุลศักราช ๔๔๕ ปีระกา ก็โปรด ฯ ให้ลดยศให้ไปปลูกเรือนเสามาไว้สองห้องสองหลังริมวัดท่าทราย จนถึงศักราชได้ ๔๔๔ ปีฉลู พระอาทิตย์วงศ์คบคิดกับขุนนางเป็นขบถ จึงโปรดให้เอาตัวไปประหารชีวิต” คือ พระอาทิตย์วงศ์เมื่อถูกถอดจากเป็น

เจ้าแผ่นดินแล้ว อยู่มาอีก ๘ ปี จึงจะถูกประหาร ซึ่งเป็นปีที่ ๔ ที่วันวลิตเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาแล้ว เรื่องที่วันวลิตเขียนไว้จึงน่าเชื่อถือมากกว่าข้อความในพระราชพงศาวดาร คือ พระอาทิตย์วงศ์ได้ราชสมบัติ พระชนม์ ๑๐ พรรษา วันถูกประหารมีพระชนม์ ๑๑ พรรษา คือ พระองค์ครองราชย์ ๓๖ หรือ ๓๘ วัน และถูกควบคุมพระองค์อยู่ระยะหนึ่งไม่ถึงปีก็ถูกประหาร ไม่รออีก ๘ ปี ดังพระราชพงศาวดารกล่าวไว้ ส่วนเรื่องการประหาร พระราชมารดา พระอาทิตย์วงศ์ และพระอนุชาอีก ๕ องค์ (หน้า ๘๑-๘๒ ในประชุมพงศาวดาร ๗๔) มีเหลือไว้ที่พิการหรือถูกกลดดยศอีก ๓ องค์ “นอกนั้นทั้งหมดถูกปลงพระชนม์” จึงเป็นเรื่องน่าเศร้า ถ้าเป็นจริงตามที่วันวลิตเขียนไว้ เรื่องเช่นนี้ ปรางค์น้อย ๆ เกี่ยวกับราชวงศ์อโศกในเมืองพม่า เมื่อมีการพลัดเปลี่ยนแผ่นดินพวกเจ้านายรวมทั้งที่เยาว์วัย ขนาดลูกเด็กเล็กแดงถูกประหาร

มีฝีมืออยู่อีก ๒ แห่ง ซึ่งทำให้ใจความยุ่งเหยิง คือ (หน้า ๒๕) “บิดาของออกญา กลาโหมเป็นพี่เขย คนใหญ่ของพระราชชนนี ของพระเจ้าทรงธรรม” ที่ถูกเป็นพี่ชายและ (หน้า ๗๔) “ทรงตกลงพระทัยเข้าใจมเหสีนครลาว “Lycon Lawa” คำแปลภาษาไทยถูกต้องแล้วแต่คำฝรั่งในวงเล็บ ตามต้นฉบับเดิม คือ Lijcoon Lauw (นครลาว) จะเป็นเมืองอะไร ยังเป็นปัญหาเปิดอยู่

ในจดหมายเหตุวันวลิต (ฉบับสมบูรณ์) นี้ วันวลิตกล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไว้หลายแห่ง บางแห่งเมื่อทดสอบเรื่องราวก็ตรงเรื่องราวที่ระบุไว้ใน ฉบับหลวงประเสริฐฯ เช่น (หน้า ๘๘) “พระ Marit หรือ พระองค์คำ เมื่อประมาณ ๕๐ ปี มาแล้ว ได้ทรงกรีธาทัพเข้ายังประเทศนี้ (กัมพูชา) ได้ชัยชนะในการสงคราม และทรงบังคับให้กษัตริย์จามปาถื่อนนำพิพัฒน์สัตยา” ต้นฉบับภาษาฮอลันดาเขียนว่า Narit ฉบับแปลภาษาฝรั่งเศสเขียนเป็น Marit ส่วนประเทศกัมพูชาเขียนเป็น Chiampa ทั้งต้นฉบับและฉบับแปล แต่เรื่องราวที่ว่า สมเด็จพระนเรศวร “เมื่อประมาณ ๕๐ ปี มาแล้ว” ได้ทรงกรีธาทัพเข้ายังประเทศกัมพูชานั้น วันวลิตเขียนจดหมายเหตุนี้ เมื่อ ค.ศ. ๑๖๔๐ เมื่อ ลบออกเสีย ๕๐ ก็เหลือศักราช ค.ศ. ๑๕๙๐ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ระบุเรื่องที่พระองค์เสด็จพยุหยาตราไปหาเมืองลแวกเมื่อเดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ จุลศักราช ๔๕๕ มะเส็งศก ตรงกับ ค.ศ. ๑๕๙๓ ศักราชผดึกกัน ๒-๓ ปี พอฟังได้ แต่ในจดหมายเหตุวันวลิต หน้า ๘๒ วันวลิตเขียนไว้ว่า “ยังมีเจ้าชายอีกองค์หนึ่ง เจ้าชายองค์นี้ เป็นพระโอรสองค์ใหญ่ที่สุดของพระเจ้าทรงธรรม พระราชบิดาของพระองค์ทั้งพระทัยจะให้สืบราชสมบัติ แต่ทว่าพระมารดา (Marit) หรือที่เรียกกันว่าพระองค์คำ ได้ทรงทำให้พระเนตรของเจ้าชายพิการ โดยรับสั่งให้เอาไฟจี้ เจ้าชายได้สละบัลลังก์และทรงพำนักอยู่ในพระราชวัง”

ข้อความเช่นนี้ฟังดูชอบกล จะเชื่อหรือไม่เชื่อก็อยู่ที่ศรัทธาของท่าน เพราะเราทราบ ว่าสมเด็จพระนเรศวร ๖ สวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๕ ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ยังทรงพระ เยาว์อยู่มีพระชนม์มราว ๑๕ พรรษา จะมีโอรสได้หรือไม่ในเวลานั้น ? การที่ทราบได้ว่า สมเด็จพระ เจ้าทรงธรรมทรงพระชนม์เพียง ๑๕ พรรษา ใน ค.ศ. ๑๖๐๕ ก็โดยที่เราทราบว่า พระองค์ สวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๒๘ ขณะนั้นทรงพระชนม์ได้ ๓๘ พรรษา (วันวชิราลง ๖) การจะทราบว่า พระองค์มีพระชนม์เท่าใดใน ค.ศ. ๑๖๐๕ ในปีสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวร ๖ ก็โดยเอา ๑๖๒๘ ทั้ง ลบด้วย ๑๖๐๕ ได้ผลลัพธ์ ๒๓ เอา ๒๓ ลบออกจาก ๓๘ ได้ผลลัพธ์ ๑๕ นี่เป็น การคำนวณตามธรรมดา การที่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จะมีโอรสได้เมื่อมีพระชนม์ ๑๕ พรรษา ก็หมายความว่า พระองค์ทรงมีชายาแต่พรรษาได้ ๑๕ ขณะนั้นสมเด็จพระนเรศวร ๖ มีพระ ชนม์ได้ ๔๔-๕๐ พรรษาแล้ว และขณะที่ (เจ้าชายองค์น้อย) ยังนอนเบาะ ยังลุกนั่ง กลานไม่ได้ การที่จะเชื่อว่า สมเด็จพระนเรศวร ๖ “ได้ทรงทำให้พระเนตรของเจ้าชายพิการ โดยรับสั่งให้ เอาไฟจี้” จึงเหลือสถานประมาณที่จะเชื่อได้ ตามปกติวิสัย บ๊ี้ ตา จะทำแก่หลานนอนเบาะ อายุไม่กี่เดือนเช่นนี้ ไม่น่าจะเป็นไปได้ ข้าพเจ้าจึงไม่เชื่อตามที่วันวลิตเขียนไว้

นี่เป็นข้อเสนอของข้าพเจ้าในเรื่องที่กลาตเปลี่ยนในจดหมายเหตุ “วันวลิต” ฉบับ สมบูรณ์ที่พิมพ์อยู่ในชุดประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๙ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ ส่วนในปัญหาที่ว่า เรา จะเชื่อถือข้อเขียนต่าง ๆ ของวันวลิตได้เพียงใดนั้น ข้าพเจ้าได้นำเสนอไว้ในหมายเหตุ ๕ ท้าย เรื่องนี้แล้ว

หมายเหตุ ๕ เราจะเชื่อถือข้อเขียนของวันวลิตได้เพียงใด ?

วันวลิตเป็นชาวฮอลันดา เข้ามาประจำอยู่ห้างค้าขายฮอลันดาที่กรุงศรีอยุธยา ๗-๘ ปี ในระหว่าง ค.ศ. ๑๖๓๓-๑๖๔๑ ขณะนั้นเป็นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ตั้งแต่ปีที่ ๔ ถึงปีที่ ๑๒ สิ่งใดที่ท่านพบเห็นหรือสืบทราบมา ท่านก็เขียนไว้เพื่อเสนอผู้อำนวยการห้าง ๖ ที่ กรุงปัตตาเวีย ห้างฮอลันดา เป็นห้างใหญ่พิเศษ มีอำนาจสิทธิขาดเหนือห้างค้าขายธรรมดา เช่น ในการรบพุ่งทำสงครามยึดครองดินแดนในนามของรัฐบาลฮอลันดา หรือกระทำสนธิสัญญาในนาม ของรัฐบาล หรือแม้แต่ส่งทูตผู้แทนรัฐบาลออกมากกระทำภารกิจในนามาภิไธยพระเจ้าอยู่หัว วันวลิตเป็นผู้แทนของห้างชนิดนี้ในกรุงศรีอยุธยา จึงเป็นบุคคลพิเศษไม่อยู่ใต้กฎหมายไทย และ ยังเป็นผู้พิพากษาในอรรถคดีที่คนฮอลันดากระทำผิดในราชอาณาจักรสยามด้วย

การที่วันวลิตเข้ามาอยู่ในกรุงสยามเพียง ๗-๘ ปี เมื่อเทียบกับในชั้นหลัง คือ ยุครัตน โกสินทร์ก็ไม่แปลกประหลาดอะไร เพราะมีชาวต่างชาติเข้ามาอยู่อาศัยในกรุงสยามนานกว่านี้มาก

เช่นสังฆราชปาเลอกัวซ์ ๓๑ ปี หมอแบร์กเลย์ ๓๗ ปี หมอ S.J. Smith ๗๖ ปี (ปัจจุบัน ดร. Kenneth E. Welles ๔๐ ปี ฟ. ซีแลร์ ๖๖ ปี และ W.A.R. Wood ๖๔ ปี และยังมีชีวิตอยู่ทั้งสามท่าน) แต่วันวลิตเข้ามาอยู่ในยุคอยุธยา มีหน้าที่ติดต่อกับองค์การต่าง ๆ ของรัฐบาลครั้งนั้น บางครั้งยังทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าเฝ้าด้วย การกิจช่วยให้ท่านมีโอกาสรู้จักมักคุ้นกับขุนนางผู้ใหญ่ในครั้งนั้น เหตุการณ์บ้านเมืองในระยะเวลา ๗-๘ ปี ที่ท่านได้พบเห็นรวมทั้งเรื่องเก่า เรื่องลึกลับปีคั้งที่ท่านสืบทราบมาได้ ท่านก็เขียนขึ้นไว้และมีปัจจัยที่สำคัญอยู่อีกประการหนึ่ง ที่ช่วยให้ท่านเรียนรู้จิตใจ ขนบประเพณี ตลอดจนภาษาไทยได้ดียิ่งขึ้น คือ ท่านได้หญิงไทยเป็นภรรยา เกิดบุตรด้วยกัน ๓ คน (ตามที่ศาสตราจารย์ เซอิจิ อิวาโอะ ค้นคว้าเขียนขึ้นไว้) เรื่องใหญ่และสำคัญของท่านมีดังนี้ .-

๑. Description of the Kingdom of Siam (พรรณนาวาด้วยกรุงสยาม) เขียนที่กรุงศรีอยุธยา ค.ศ. ๑๖๓๖ มีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษตีพิมพ์ไว้ในวารสารสยามสมาคม เล่ม ๗ ค.ศ. ๑๙๑๐

๒. Chronicles of the Kings of the Ayuthian Dynasty (พระราชพงศาวดารกษัตริย์ราชวงศ์กรุงศรีอยุธยา) เขียนที่กรุงศรีอยุธยา ค.ศ. ๑๖๔๐ ข้าพเจ้าได้ไมโครฟิล์มมาแล้ว แต่ยังไม่มีการตีพิมพ์ หรือการแปลออกมาจากภาษาเดิม

๓. Historical Account of the Sickness & Death of King Intharaja . . . until the Coronation of King Sri or Prasat Thong. (เรื่องราวประวัติศาสตร์การทรงพระประชวรและสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จนถึงการปราบดาภิเษกของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) เขียนขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา ๓๑ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๔๐ มีผู้แปลเป็นหลายภาษา รวมทั้งภาษาไทย อยู่ในชุดประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๔ (พ.ศ. ๒๕๐๗) ข้อความคลาดเคลื่อนในคำแปลปรากฏในหมายเหตุ ๔ แล้ว

การวิจารณ์ข้อเขียนของวันวลิต จึงจำกัดวงอยู่ในเรื่องที่ ๑ คือ พรรณนาวาด้วยกรุงสยาม และเรื่องที่ ๓ เรื่องราวประวัติศาสตร์ ฯลฯ ส่วนเรื่องที่ ๒ พระราชพงศาวดาร จำต้องรองานกว่าจะมีแปลและตีพิมพ์ออกมา อนึ่ง มีการตีพิมพ์ Dagb Register หรือ Dutch Papers คือ สมุดบันทึกประจำวันของห้างชอลันดา ค.ศ. ๑๖๒๔-๑๖๔๒ (หอพระสมุดวชิรญาณ ค.ศ. ๑๙๑๕) ในหนังสือนี้มีเอกสารของวันวลิตอยู่บางฉบับ จะได้นำมากล่าวในบทวิจารณ์นี้ด้วย

๑) จากพรรณนาวาด้วยกรุงสยามหน้า ๑๘ วารสารสยามสมาคม

“ เมื่อเริ่มศก ๑๖๓๔ พระเจ้าแผ่นดินองค์ปัจจุบัน มีพระบัญชาให้จับหญิงมี

กรรมโยนลงในหลุมประตุมืองแล้วกระทุ้งให้ตาย หลุมละ ๒ คน ... ในกรุงศรีอยุธยา มีประตุมืองอยู่ ๑๗ ประตุม (ประตุมละ ๒ หลุม) จึงต้องหาหญิงมีกรรมให้ครบ ๖๘ คน ... ทั้งนี้โดยทรงเชื่อว่าวิญญาณของหญิงมีกรรมจะช่วยรักษากรุงให้พ้นจากภัยพิบัติ ออกญาจักรีกราบทูลให้ประกอบพิธีสำหรับประตุมุไซยเท่านั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กักหญิงมีกรรมไว้เพียง ๕ คน ”

นี่เป็นข้อหมิ่นเหม่ที่สุดของวันวลิต ถ้ามีหลักฐานอื่นๆ ในสมัยนั้นมาสนับสนุนคำกล่าวนี้ เราจึงพอจะเชื่อได้ วันวลิตเองเป็นคนเริ่มเขียนข้อความเช่นนี้ ซึ่งต่อมาในรัชกาลที่ ๓ ยุครัตนโกสินทร์ บาทหลวงชื่อ Bruguère ก็นำไปเขียนตีพิมพ์ในหนังสือ Chinese Repository (เล่ม ๑๓, เมษายน ค.ศ. ๑๘๔๔) ที่ฮ่องกง ดังประหนึ่งการจับหญิงมีกรรม (หรือชายตาม Bruguère เขียนไว้) โยนลงไปในหลุมแล้วกระทุ้งให้ตาย ... เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานคร^{๓๒} แท้หมิ่นแอนนา ในรัชกาลที่ ๔ ก็คัดลอกข้อความเช่นนี้ไปลงบ้าง ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงของบ้านเมืองเรามากกว่าไหนๆ

๒) เรื่องและเล่มดังกล่าว — หน้า ๒๐

“...เมื่อพระองค์ได้ราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์โปรดให้พระชนิษฐาและพระมารดาของมเหสีมาเป็นพระสนม... พระมารดาของมเหสีสิ้นพระชนม์ใน ค.ศ. ๑๖๓๓...”

เรื่องเช่นนี้เป็นเรื่องในรั้วในวัง และเป็นเหตุการณ์ก่อนวันวลิตจะเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา พระราชพงศาวดารกล่าวแต่ว่า “...ในปีนั้น (จุลศักราช ๙๙๔ ปีวอก) พระราชเทวีประสูติพระราชบุตรองค์หนึ่ง พระญาติวงศ์เหลือบเห็นเป็นศิกร...” พระราชเทวี คือ พระราชมารดาของสมเด็จพระนารายณ์อาจเป็นน้องนางเธอของพระมเหสี พระราชมารดาเจ้าฟ้าไชยก็เป็นได้ ถ้าเช่นนั้นเรื่องฆ่าฟันแย่งแผ่นดินกัน เมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง ก็เป็นเรื่องระหว่างพี่น้องและอาว์ ไม่ใช่คนอื่น

๓) เรื่องและเล่มดังกล่าว — หน้า ๓๑

“...พระองค์ดำ...เป็นรัชทายาทราชบัลลังก์สยาม เมื่อยังอยู่ในปฐมวัย พระองค์ถูกนำไปเป็นท้าวประกัน ณ กรุงหงสาวดี...พระองค์ต้องทนต่อการถูกสบประมาทนานาประการ..”

^{๓๒} บาทหลวงผู้เขียนไว้ว่า “It was only five years ago that this ceremony, worthy of cannibals, took place in Bangkok” p. 197 และมีคำของผู้ทำเชิงอรรถว่า “We are not aware that any custom of this kind exists in Siam” บาทหลวงผู้นี้จะเข้ามาอยู่ในพระนครปีไหน ออกไปปีใด ยังสืบไม่ได้ ความ แท้ท่าน (ซึ่งผู้ทำเชิงอรรถว่าเป็น Bishop แต่ไม่ปรากฏชื่อว่าเป็นสังฆราชในกรุงเทพฯ ใด) เขียนเรื่องราวไว้วันหลายแห่ง ผิดกับงานเขียนของท่านสังฆราชปาเลอกัวซ์ ซึ่งเขียนเรื่องราวเป็นหลักฐานน่าฟัง ในบรรดาฝรั่งที่เข้ามาในรัชกาลที่ ๓ ข้าพเจ้ายังไม่เคยพบเรื่อง “ของชาติบ้านเมือง” ดังบาทหลวง Bruguère เขียนไว้โดย

วันวลิตเข้ามาอยู่กรุงศรีอยุธยาหลังรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ๒๘ ปี เรื่องเล่ากันในหมู่ขุนนางเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวร ๒ ยังอยู่ในปฐมวัยคงจะมีกันอยู่มาก เรื่องนี้จึงควรเชื่อได้ว่าเป็นความจริง แต่ปัญหามีอยู่ว่าพระองค์ถูกนำตัวไปเป็นประกันเมื่อปีไหน? ถ้าจุลศักราช ๙๓๑ คราวสมเด็จพระราชบิดาได้เถลิงถวัลยราชสมบัติ พระองค์ก็จะมีพระชนมายุได้ ๑๔-๑๕ พรรษา (พระองค์มีพระชนม์ ๕๐ คราวสวรรคต เมื่อจุลศักราช ๙๖๗) เมื่อเสด็จกลับจากหงสาวดีเมื่อจุลศักราช ๙๓๓ ก็ได้เสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกทันที ระยะเวลาที่พระองค์เสด็จอยู่หงสาวดีในฐานะตัวประกันก็ตกเพียง ๒ ปีเท่านั้น แม้กระนั้น “การถูกลบประมาทนานาประการ” ก็มีแรงผลักดันให้พระองค์ทรงวางแผนกู้อิสรภาพให้แก่ชาติบ้านเมือง ซึ่งมาแสดงออกเอาในจุลศักราช ๙๔๖ (คือ ๑๓-๑๔ ปีต่อมา) ตอนเสด็จถึงเมืองแครงและกลับคืนมาพระนครศรีอยุธยา นี่เป็นการยืนยันว่า สมเด็จพระนเรศวร ๒ เป็นนักรบไม่วู่วาม แต่กลับสุขุมกัมभीรภาพ

๔) เรื่องและเล่มดังกล่าว — หน้า ๑๒

“เจ้าชายไทยทรงนำทัพเข้ารับทัพข้าศึก ทัพทั้งสองปะทะกันระยะห่างจากพระนคร (ศรีอยุธยา) เพียงครึ่งไมล์ ทางทิศเหนือ ใกล้วัดร้างซึ่งยังคงปรากฏอยู่.....พระองค์ทรงแทงถูกข้าศึกด้วยหอกทะลุพระวรกาย...”

ตอนนี้นำวันวลิตเขียนตามคำบอกเล่าของผู้ใกล้ชิด เหตุการณ์ในคราวยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาเกิดขึ้นแต่ ค.ศ. ๑๕๔๒ ห่างจากปีที่วันวลิตเขียนขึ้น ๔๔ ปี ผู้ที่เข้าร่วมในสงครามยุทธหัตถีครั้งนั้น คงจะสูญหายตายจากหรือแก่ชราไปมากแล้ว วันวลิตคงได้รับคำบอกเล่าจากผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมรบในครั้งนั้น สถานที่ทรงยุทธหัตถีจึงผิดไปจากหนองสาหร่าย จังหวัดสุพรรณบุรี (ตามฉบับหลวงประเสริฐ ๖) มาเป็น “ห่างจากกรุง ๖ ทางทิศเหนือเพียงครึ่งไมล์”

๕) หน้าเดียวกันกับ ๔

“ใน ค.ศ. ๑๖๓๔ พระเจ้าหงสาวดีส่งทูตมากรุงศรีอยุธยา...เมื่อทูตกลับไปแล้ว ขวามอญหงสาวดีจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ อพยพมาสู่พระโพธิสมภารกรุงสยาม” และ “เมื่อปีที่แล้ว (๑๖๓๕) ทูตกรุงอังวะมายังกรุงศรีอยุธยา ขอความช่วยเหลือ เพราะเมืองหงสาวดีกำลังรุกรานกรุงอังวะอยู่”

เรื่องนี้พระราชพงศาวดารมิได้ระบุไว้ นอกจากเรื่องลบศักราชในจุลศักราช ๑๐๐๐ ปีขาล ซึ่งห่างจากปีที่วันวลิตเขียนไว้ ๔ ปี เรื่องมอญอพยพในรัชกาลนี้มีจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ คน เป็นเรื่องใหญ่ ได้สอบกับประวัติศาสตร์พม่าฉบับของ Phayre, Harvey, และ Hall ต่างก็ลงข้อความตรงกันว่า.— “ในปี ค.ศ. ๑๖๒๘ Anaukpetlun หรือ พระมหาธรรมราชา แห่งกรุงอังวะ

ทรงย้ายราชสำนักจากกรุงอังวะมาประทับอยู่กรุงหงสาวดี แต่เกิดการขบถขึ้นในพระราชวัง พระองค์สิ้นพระชนม์ในคราวขบถครั้งนั้น พระอนุชาทรงพระนาม Thalun ได้ปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน... ใน ค.ศ. ๑๖๓๕ พระองค์จึงละทิ้งกรุงหงสาวดี โดยย้ายราชสำนักไปอยู่กรุงอังวะ (ทั้งนี้) เพราะมอญเกิดแข็งข้อคิดเป็นขบถตอนพระองค์ปราบดาภิเษก ครั้นปราบปรามพวกขบถได้แล้ว ชาวมอญต่างก็อพยพไปสู่ประเทศสยาม...” (D.G.E. Hall: BURMA: ๑๙๕๐—หน้า ๖๕) ข้อเขียนของวันวลิตจึงมีน้ำหนัก ดังประวัติศาสตร์พม่ากล่าวยืนยัน

อันที่จริง พงศาวดารพม่ากล่าวไว้อย่างคร่าว ๆ แต่พงศาวดารมอญและพระราชพงศาวดารไทยไม่กล่าวอะไรไว้เลย จึงเป็นโชคที่วันวลิตเขียนระบุเรื่องให้ไว้ เพราะวันวลิตเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาแต่ ค.ศ. ๑๖๓๓ เรื่องราวการเมืองระหว่างประเทศมอญ—พม่า และสยาม ใน ค.ศ. ๑๖๓๔ และ ค.ศ. ๑๖๓๕ จึงเชื่อถือตามหลักฐานของวันวลิต ซึ่งพอจะย่อได้ดังนี้.—เมื่อกษัตริย์พม่า กรุงอังวะ ย้ายราชสำนักมาประทับที่เมืองหงสาวดี โดยจะฟื้นฟูกรุงหงสาวดีให้เป็นเมืองหลวงเช่นครั้งบุเรงนอง พวกขุนนางราษฎรต่างไม่พอใจ จึงเกิดวุ่นวายขึ้น จนลอบปลงพระชนม์กษัตริย์พม่าได้ พระอนุชาทรงพระนาม Thalun จึงตัดสินใจย้ายราชสำนักกลับไปอยู่เมืองอังวะดังเก่า เมื่อมอญหลุดพ้นจากการครอบครองของพม่าแล้ว จึงส่งทูตมากรุงศรีอยุธยา ใน ค.ศ. ๑๖๓๔ กองจะกราบทูลขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง สมเด็จพระเจ้าปราสาททองก็โปรดอนุญาติตามคำขอ “ชาวมอญจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ จึงอพยพเข้ามาพึ่งพระโพธิสมภารในบัดนั้น” การที่มอญอพยพเข้ามาในครั้งนั้น เป็นการอพยพใหญ่หลวงมาก ทั้งนี้ กองเกรงอำนาจกรุงอังวะว่าจะแก้เผ็ดในการลอบปลงพระชนม์พระเจ้า Anaukpetlun พระมหาธรรมราชา แต่ทางกรุงอังวะก็กองขวัญเสียเช่นกัน จึงส่งทูตมากรุงศรีอยุธยาทูลขอความช่วยเหลือ เพราะเกรงมอญหงสาวดีจะรุกรานไปถึงกรุงอังวะ ต่างฝ่ายต่างขวัญไม่ตีด้วยกันทั้งคู่ เราไม่ทราบวาทาทางกรุงศรีอยุธยาตอบทูตพม่าไปอย่างไร แต่นี้เป็นโอกาสดีเหลือเกินที่กรุงศรีอยุธยาปล่อยให้ผ่านไป ไม่ยึดครองหัวเมืองมอญเป็น “กันชน” หรือมิฉะนั้นก็แผ่อำนาจไปจนถึงกรุงอังวะให้ตกเป็นเมืองประเทศราช ความผิดพลาดในนโยบายต่างประเทศครั้งนี้ และต่อมาในครั้งสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ จะทรงทางให้กษัตริย์พม่าราชวงศ์ใหม่ คือ ราชวงศ์อลองพญา แผ่อำนาจมาตีกรุงศรีอยุธยาแตกใน พ.ศ. ๒๓๑๐ นับแต่รัชกาลของพระเจ้า Thalun พระองค์นี้เป็นต้นไป อำนาจของกษัตริย์พม่าราชวงศ์บุเรงนองจะเสื่อมถอยจนในที่สุดพ่ายแพ้แก่มอญ จนกษัตริย์พม่าถูกนำตัวมาเป็นเชลยที่กรุงหงสาวดีในที่สุด

๖) เรื่องและวารสารเล่มเดียวกัน — หน้า ๕๒

“ใน ค.ศ. ๑๖๒๔ เรือสินค้าฮอลันดาดำหนึ่งถูก Don Fernando de Silva แย่งชิงเอาไปในน่านน้ำสยาม...”

เรื่องเรือสเปนเข้ามาเล่นผ่านในน่านน้ำสยามและใกล้เคียง และใช้อำนาจแย่งชิงเรือสินค้าของชาติอื่น มีปรากฏในเอกสารสเปนของ de Morga เรื่องเกิดขึ้นบ่อย ๆ ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ฯ ในน่านน้ำกัมพูชา ในรัชกาลนั้น (ราว ค.ศ. ๑๖๐๐) เรือสเปนลำหนึ่งไปแวะที่กัมพูชา เข้ารบพุ่งแต่ฝ่ายแพ้แก่ “ลักขมานา” ขุนนางผู้ใหญ่ในกรุงกัมพูชาขณะนั้น จึงแล่นเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยาพร้อมด้วยสาส์นของผู้สำเร็จราชการหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ในเอกสารของสเปนระบุว่า “พระเจ้าแผ่นดินสยามใคร่จะได้เป็นใหญ่ เรือ...” เอกสารของไทยเราไม่ได้จกเรื่องนี้ไว้ จึงเป็นการกล่าวหาของสเปนฝ่ายเดียว ข้าพเจ้าเข้าใจว่าฝ่ายไทยเราคงสืบทราบเรื่องเรือสเปนเล่นผ่านแสดงอำนาจประหนึ่งโจรสลัดอยู่ในน่านน้ำแถบนี้อยู่เสมอ ๆ จึงให้กัปตันเรือนำปืนใหญ่เรือขึ้นรักษาไว้ที่เมืองบางกอก (ดังเช่นในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ค.ศ. ๑๗๑๘ มีปรากฏในหนังสือของ Sir John Bowring โดยท่านใช้เอกสารของสเปนมาเขียนไว้) คงไม่ใช่ฝ่ายเราต้องการปืนของเขามาเป็นสมบัติ เมื่อเขาไม่ยอมกระทำตาม และฝ่ายไทยก็ไม่ยอมให้นำเรือขึ้นมาถึงกรุงศรีอยุธยา เขาจึงเอาปืนใหญ่นั้น ๆ จมน้ำไว้โดยผูกท่อนเป็นเครื่องหมาย เพื่อหากลับออกไปจะได้นำปืนขึ้นมาใช้อีก ฝ่ายไทยจึงยอมให้นำเรือขึ้นมากลางกรุงศรีอยุธยา ได้ถวายสาส์นของผู้สำเร็จราชการ ฯ ในขณะที่ยังเจรจาความเมืองกันอยู่ จะเนื่องด้วยมูลเหตุอะไรไม่ปรากฏ เรือสเปนกลับแล่นออกไปโดยไม่มีการทูลลา ฝ่ายไทยทราบเช่นนั้น และยังทราบด้วยว่า เรือสเปนยังได้นำชาวโปรตุเกสในกรุงศรีอยุธยาที่มีความผิดกำลังถูกรอลงอาญาอยู่ขึ้นเรือหนีออกไปด้วย สมเด็จพระนเรศวร ฯ กริ้วจึงให้เรือไทยติดตาม ได้สู้รบกันในแม่น้ำตลอดจนถึงสิ้นค่อน “๗ วัน ๗ คืน” เรือสเปนจึงหนีรอดออกไปได้ แต่ตัวหัวหน้า (ซึ่งเป็นราชทูตผู้นำสาส์นเข้ามา) และคนสเปนอีก ๗-๘ คน ได้เสียชีวิตลง เรือลำนั้นแล่นไปถึงกรุงมะนิลาได้อย่างบอบช้ำเต็มที สัมพันธไมตรีระหว่างสเปนและกรุงศรีอยุธยาจึงชะงักไป

ครั้นใน ค.ศ. ๑๖๒๔ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เรือสเปนเข้ามาแสดงอำนาจเยี่ยงโจรสลัดอีก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรด ให้เรือไทยเข้าช่วยพวกฮอลันดาขับพุ่งแย่งเรือสินค้าคืนมาได้ และยังมีเรือสเปนลำนั้นไว้ด้วย ผู้สำเร็จราชการหมู่เกาะฟิลิปปินส์ส่งทูตเข้ามา ๓ คน เพื่อเจรจาขอคืนเรือแต่ไม่สำเร็จ เรือสเปนจึงคอยดักชิงเรือสินค้าไทยที่น่านน้ำจีนใกล้เมือง Canton เป็นการแก้แค้น สัมพันธไมตรีระหว่างกรุงมะนิลาและกรุงศรีอยุธยาจึงชุลกชลักเรื่อยมา

ในปลายรัชกาลนี้ (ค.ศ. ๑๖๒๘) มีพระราชสาส์นพระเจ้าแผ่นดินฮอลันดา พระองค์ใหม่ ทูลเรื่องผลัดเปลี่ยนแผ่นดินในประเทศฮอลันดา และขอบพระทัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงช่วยเหลือเรื่องเรือสินค้าฮอลันดาถูกยึดไป ดังความแจ้งอยู่ตามข้างบนนี้แล้ว

๓) เรื่องและเอกสารเล่มเดียวกัน — หน้า ๕๘

“ออกญา.. เป็นตำแหน่งสูงสุดในกรุงสยาม ผู้ที่ได้รับตำแหน่งออกญาได้รับพระราชทานหีบหมากทอง...”

บรรณาคักดิ์ “ออกญา” ว่าเป็นบรรณาคักดิ์สูงสุด มีปรากฏในเอกสารวันวลิตและในเอกสารของฝรั่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ๖ แต่พระราชพงศาวดารเฉพาะฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาก) ซึ่งมารวบรวมแต่งอย่างพิสดารเอาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (และมีการชำระหลายครั้งในยุครัตนโกสินทร์) นำความเข้าใจของสมัยหลังไปใช้ให้คลุมเรื่องในสมัยก่อน เช่นว่า ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ๖ มีขุนนางตำแหน่ง “เจ้าพญา” หรือ “เจ้าพระยา” อยู่หลายคน เช่น เจ้าพระยาวิไชยเณทร์ เป็นต้น

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ขุนนางตำแหน่ง “ออกญา” หรือต่ำกว่านั้น เพราะทำความดีความชอบอย่างเอกอุจึงได้รับพระราชทานให้เลื่อนขึ้นเป็น “เจ้า” มีอยู่เพียงสองคนตลอดยุคกรุงศรีอยุธยา คือ ขุนชำนาญชาญณรงค์ ตอนสมเด็จพระเจ้าท้ายสระสวรรคต ได้เข้ารับฟุ้งกับพระธนบุรีฝ่ายเจ้าฟ้าเอกทัศ จนได้ชัยชนะ เป็นการ “ถวายเป็นชีวิต” เพื่อสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ จึงทรงพระกรุณาโปรด ให้ขุนชำนาญชาญณรงค์ เป็นเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ ว่าที่โกษาธิบดี โปรดให้หลวงจำแสนยกเป็นเจ้าพระยาจักรี...” นี่เป็นหลักฐานว่า สำหรับคนสามัญเราเพิ่งมี “เจ้าพระยา” เอาในปลายยุคกรุงศรีอยุธยา

ในยุคต้น ๆ ของกรุงศรีอยุธยา คำ “เจ้า” ใช้หน้าพระนามก็มี หลังพระนามก็มี เช่น “ท่านเจ้าพญาราม” “พระนครอินทราเจ้า” แต่สำหรับขุนนางคนสามัญ ตำแหน่งกลาโหมยังเป็นพระ เช่น “พระกลาโหม” ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เวลานั้นยังไม่มี “ออกญา กลาโหม” ดังยุคกลาง (ดูหลักฐานได้จากพระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐ ๖)

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า “ออกพระ” จะปรากฏใช้ก่อนในภาคเหนือ คือ สมัยหริภุญชัย มีหลักฐานปรากฏในวารสารสมาคมกันคว่ำพม่า (A Cambodian (?) Invasion of Lower Burma: JBRS, เล่ม ๑๒ ภาค ๑ ค.ศ. ๑๙๒๒) เป็นบทความของ G.H. Luce ว่า พวกกรอมบุกรุกเมืองสะเทิม แม่ทัพสี่คนที่ยกทัพไปประชิดกรุงสะเทิม เมื่อ ค.ศ. ๑๐๕๐ (พงศาวดารโยนกว่าชาวหริภุญชัยอพยพหนีโรคห่า) มีชื่อออกพระ นำหน้าทั้ง ๔ คน คือ Aukbra Ran, Aukbra Re, Aukbra Bon, Aukbra Paik ศาสตราจารย์ ลูซ จึงเสนอให้พิจารณาชื่อของ ๔ ท่านนี้ เพื่อตอบปัญหาว่า “กรอม” ที่ไปบุกรุกสะเทิมเป็นพวกไหน? จะเป็นเขมรกัมพูชา ขอมลพบุรี (หรือกรอมหริภุญชัย?)

ในสมัยอยุธยาตอนต้น เราจึงใช้ “ออกพระ” สำหรับขุนนางตำแหน่งกลาโหม ในยุคกลางเป็น “ออกญา” กลาโหม และในยุคปลายจึงเพิ่มมี “เจ้าพระยา” (จักรี)

ที่ฝรั่งเขียนไว้ว่า มีตำแหน่ง “เจ้าพระยามหาอุปราช” ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ นั้นท่านคงเป็น “เจ้า” ไม่ใช่ขุนนางสามัญ เพราะ “ท่านไม่ต้องถวายบังคม” ตอนเข้าเฝ้า

๘) เรื่องและวารสารเล่มเดียวกัน - หน้า ๕๗ - ๕๘

“คำในภาษาไทย ประกอบด้วยตัวอักษร ๔๖ ตัว... มีเรื่องราวอะไร เขาก็จดลงไว้ในสมุดสีคำ... นอกจากเรื่องสำคัญจริงๆ เขาจึงใช้เขียนบนกระดาษจีนอย่างก็ด้วยหมึกสีคำ...”

ที่ว่าภาษาไทยมีตัวอักษร ๔๖ ตัว วันวลิตคงเข้าใจผิด เพราะภาษาไทยเรามีพยัญชนะอย่างมาก ก็ ๔๔ ตัวเท่านั้น

เรื่องกระดาษจีนอย่างก็ ใช้เขียนเรื่องราวสำคัญ เห็นจะใช้บ่อยๆ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม คือ เมื่อพระองค์มีพระราชสาส์นไปถวายโชกุน ตัวพระราชสาส์นว่า เป็นแผ่นทองจารึกด้วยตัวอักษรไทย แต่มีคำแปลกำกับพระราชสาส์น Sir Ernest Satow ได้ตรวจดูที่ประเทศญี่ปุ่น บอกไว้ว่าเขียนบนกระดาษจีน ด้วยตัวอักษรจีน

พูดถึงพระราชสาส์นแผ่นทอง ข้าพเจ้าเคยตรวจดูพระราชสาส์นของ ร. ๔ ทรงมีไปถึง Queen Victoria ที่ Public Record Office กรุงลอนดอน ในรัชกาลที่ ๔ ใช้กระดาษฝรั่งอย่างก็ค่อนข้างหนา แต่ขลิบทองทั้ง ๔ ขอบกระดาษ ไม่ใช่แผ่นทองทั้งแผ่นเสียแล้ว กาลเวลาเปลี่ยนไป การใช้แผ่นทองคงบรรจุข้อความได้ไม่กี่บรรทัด แต่กระดาษฝรั่งขลิบทองทั้ง ๔ ขอบบรรจุข้อความไว้หลายหน้ากระดาษทั้งพระราชสาส์นของ ร. ๔ ที่เห็นมา

๙) เรื่องและวารสารเล่มเดียวกัน - หน้า ๕๕

“การพรรณนาเรื่องบ้านเมือง ส่วนมากเขามอบให้ภิกษุสงฆ์เป็นผู้เก็บรักษา (ดังนั้น) ในหมู่ขุนนางคนมั่งมี หรือ ราษฎรสามัญ จึงไม่ค่อยรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง นอกจากที่เล่ากันจากปากหนึ่งไปสู่อีกปากหนึ่งเท่านั้น”

วันวลิตคงเข้าใจถูกต้องแล้ว ยกเว้นสถานที่บางแห่งที่ท่านเข้าไม่ถึง เช่น “หอหนังสือ” ในพระบรมมหาราชวัง และ “กฎหมายเหตุของพระโหร” เขียนไว้

ในการสั่งให้ “คัดเข้าด้วยกันเป็นแห่งเดียว ให้ระบับศักราชกันมา” ใน ค.ศ. ๑๖๘๐ รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ คงปรากฏในบานแผ่นก (พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐฯ นั้น) จะเห็นได้ว่ามี “หอหนังสือ” “จดหมายเหตุโหร” และ “เหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดาร” อยู่ก่อนแล้ว ผู้คัดเข้าไว้เป็นเล่ม มีหน้าที่เพียงเรียงลำดับก่อนหลังของเรื่อง คือ เป็นผู้

compile จาก source ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในครั้งนั้น source เหล่านี้อาจสูญหายไปในการเพลิงเมื่อคราวเสียกรุงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ดังนั้นกรรมการผู้ชำระพระราชพงศาวดารกรุงเก่าจึงต้องอาศัยความจดจำของผู้เฒ่าผู้แก่ เรื่องต่างๆ จึงสืบสน โดยเฉพาะเรื่องศักราช จะเห็นได้ชัดตอนปีรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ต่างฉบับก็ว่าไว้ต่างกันตั้งแต่ ๖ ปี, ๗ ปี, ๗ ปีครึ่ง จนถึง ๘ ปี เรื่องเหล่านี้เราจะฟังความจำไม่ได้ เพราะเป็นเหตุการณ์นานมาแล้ว เราต้องอาศัย contemporary records คือหลักฐานของคนในเวลานั้นจดไว้ จึงจะพอเชื่อถือได้

๑๐) เรื่องและวารสารเล่มเดียวกัน หน้า - ๑๐๕

“ข้าพเจ้าพยายามเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามความจริง และตามที่ข้าพเจ้าสืบทราบ ว่า.....” มาถึงตอนนี้ เราก็พอจะสรุปเรื่องราวจากหนังสือ “การพรรณนาว่าด้วยกรุงสยาม” ของวันวลิตได้แล้วคือ

๑. สิ่งที่วันวลิตพบเห็นที่กรุงศรีอยุธยา เราพอเชื่อถือได้ ยกเว้นเรื่องสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงสั่งให้จับหญิงมีครรภ์โยนลงไปในหลุมกระทุ้งให้ตาย เมื่อ ค.ศ. ๑๖๓๔ อันที่จริงวันวลิตก็ไม่ได้เขียนให้ชัดลงไปว่าท่านเห็นเอง การที่ท่านเชื่อเช่นนั้น คงจะมีใครบอกท่าน ท่านไม่ได้สืบสวนให้ถ่องแท้ และนำไปเขียน จึงเป็นที่เสียหายแก่บ้านเมืองของเราอย่างมหันต์ทีเดียว

๒. เรื่องพวกมอญอพยพเป็นจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ ใน ค.ศ. ๑๖๓๕ ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร แต่เป็นเรื่องพอเชื่อถือได้ เพราะประวัติศาสตร์พม่ายืนยัน

ในพงศาวดารมอญพม่า (ป.พ. ภาค ๑) ไม่ระบุเรื่องมอญอพยพใน ค.ศ. ๑๖๓๕ แต่ไประบุเอาใน ค.ศ. ๑๖๕๖ (รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ) พวกพม่าจึงมีหนังสือเข้ามาขอความร่วมมือกัน แต่ทางกรุงศรีอยุธยาไม่ยอม กลับให้ออกญาโกษาเหล็กไปรับความร่วมมือ ได้รบกับพม่าที่ตำบลปลายค่านเมืองกาญจนบุรี อันจะเป็นมูลเหตุให้กองทัพไทยบุกรุกไปประชิดเมืองอังวะในเวลาต่อมา

๓. เรื่องสมเด็จพระเจ้าปราสาททองลบศักราชในปีชวด จุลศักราช ๑๐๐๐ วันวลิตมิได้จดลงไว้ แต่ในพงศาวดารมอญพม่า กล่าวไว้ว่า จักรยอกพระเจดีย์ร้างหักตกลงมาอีก ครั้นพระเจ้าอังวะได้ทรงทราบ ก็ทรงพระวิตกว่าคำโบราณว่าไว้ว่า ถ้าศักราชครบ ๑,๐๐๐ ปีแล้ว บ้านเมืองจะไม่เป็นสุข จะเกิดกบฏในทุกรัฐ และบัดนี้ก็เกิดเหตุใหญ่ “จักรยอกพระมหาเจดีย์หักลงมา จำเราจะทำกุศลให้ระงับเหตุร้ายนั้นเสีย ครั้นถึงเดือนหก ขึ้น ๔ ค่ำ จึงให้บวชนาค ๑,๐๐๐ รูปสำเริงให้เท่ากันกับศักราช.....จึงแผ่พระราชกุศลไปให้ทั่วสัตว์ทั้งปวง” (ป.พ. ภาคที่ ๑ - พ.ศ. ๒๔๕๕ หน้า ๓๑๕)

เรื่องนี้ทางกรุงอังวะให้บรรณานุกรมแก่กุศล ทางกรุงศรีอยุธยา ก็คงทำพอเป็นพิธี มิได้ลบ
ศักราชอย่างจริงจังอะไร เพราะข้อความในพระราชพงศาวดาร ก็เรียงลำดับเรื่องราวไปตาม
ศักราชเดิม คือ ศักราช ๑๐๐๐ ปีชวด ศักราช ๑๐๐๒ ปีมะโรง ศักราช ๑๐๐๓ ปีมะเส็ง ศักราช
๑๐๐๕ ปีมะแม.....

มีข้อสังเกตตอนนี้อยู่ข้อหนึ่งคือ

เรื่องราวในพระราชพงศาวดาร เฉพาะรัชกาลปราสาททอง มีข้อความที่มีลักษณะพิเศษ
ใส่ร้ายพระศรีสุธรรม ๖ ว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระอนุชาองค์หนึ่ง ทรงพระกรุณาตรัสว่า
น้องเราก็นั้นน้ำใจกักขฬะหยาบขำมิได้มีหิริโอตัมปะ จะให้เป็นอุปราชแผ่นดินต่างพระเนตรพระ
กรรณมิได้ ให้เป็นเจ้าชื่อ พระศรีสุธรรมราชา...” ซึ่งวันวลิตกล่าวไว้เป็นอย่างอื่นว่า “พระอนุชา
ซึ่งพระองค์ประกาศสถาปนาในคราวเดียวกันนั้นให้เป็นรัชทายาทสืบราชบัลลังก์” — (หน้า ๖๖
ป.พ. ๗๔) และมีข้อความยกย่องสมเด็จพระนารายณ์ ๖ เป็นพิเศษ ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่า ผู้ที่เขียน
เรื่องราวในรัชกาลนี้ จะต้องฝักใฝ่เข้าข้างสมเด็จพระนารายณ์ ๖ อย่างมากทีเดียว เพราะเป็นการ
เขียน “เอียง” เข้าข้างกันจนเห็นได้ชัด

ตามหลักเกณฑ์ historiography และจริยธรรม นักประวัติศาสตร์ต้องกล่าวแต่เรื่องจริง
ที่มีหลักฐาน จะแสดงความเห็นหรือตีความหมายในบางเรื่องก็พออนุโลมให้ได้ แต่ต้องบอกไว้
ว่าเป็นความเห็นหรือการตีความหมายของตน ในการที่ผู้แต่งพระราชพงศาวดารรัชกาลสมเด็จพระ
เจ้าปราสาททองจะฝักใฝ่เข้าข้างสมเด็จพระนารายณ์ ๖ ก็เป็นไปตามสิทธิของบุคคลจะพึงมี แต่
ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าท่านจะมีสิทธิเอาเท็จหรือข้อความไม่มีหลักฐานมาพูดป้ายร้ายผู้อื่น เช่นว่า
พระศรีสุธรรมราชา “มีน้ำใจกักขฬะหยาบขำ มิได้มีหิริโอตัมปะ จะให้เป็นอุปราชแผ่นดินต่างพระ
เนตรพระกรรณมิได้” เพราะพระศรีสุธรรมราชาได้เป็นอุปราช คือรัชทายาทสืบราชบัลลังก์ในต้น
รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ตามหลักฐานของวันวลิต ส่วนพระองค์ท่านจะ “มีน้ำใจกัก
ขฬะหยาบขำ มิได้มีหิริโอตัมปะ” อย่างไร ก็ควรแสดงเรื่องราวออกมาให้เห็น แต่นี่เป็นการเขียน
ปูพื้นฐานให้ผู้อ่านเอียงเข้าข้างสมเด็จพระนารายณ์ ๖ ก่อนที่พระองค์ท่านจะประสูติเสียอีก (คือ
พระศรีสุธรรมราชาได้เป็นอุปราชในปีสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ราชสมบัติ ก่อนสมเด็จพระ
นารายณ์ ๖ จะประสูติ ๒ ปี)

ในบรรดาเรื่องราวสำคัญๆ ที่วันวลิตเขียนไว้ แต่ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร เช่น
เรื่องศึกทางลานนาไทย เรื่องมอญอพยพครั้งใหญ่ เรื่องทูตอังวะมาทูลขอให้ช่วยป้องกันกรุงอังวะ
จากมอญกรุงหงสาวดี มีอยู่เรื่องหนึ่งควรอยู่ในพระราชพงศาวดารของรัชกาลนี้อย่างยิ่ง แต่ก็
ไม่ปรากฏ คือ เรื่องได้ช้างเผือกใน ค.ศ. ๑๖๓๕ เฉพาะเรื่องนี้ปรากฏอยู่ใน วารสารสยาม

สมาคม หน้า ๑๐๒ (เล่มกึ่งกลาง) ว่า “เมื่อปีกลายนี้ มีผู้จับช้างเผือกได้เชือกหนึ่งแถวเมือง นครราชสีมา เมื่อพระองค์ทรงทราบข่าวนี้ ก็ให้ทรงปลาบปล้มพระทัยยิ่งนัก ช้างเผือกเชือกนี้ยัง เล็กมาก จึงทรงโปรดให้ผู้จับได้เลี้ยงดูไว้ก่อน...” จึงเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศึกเสื่อเหนื่อได้ ทางลานนาหรือทางปัตตานี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกับประเทศเพื่อนบ้าน คือ กรุงหงสาวดี และกรุง อังวะ แม้แต่เรื่องได้ช้างเผือกซึ่งเป็นเรื่องมงคลประจำรัชกาล ต่างไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร ของรัชกาลนี้ทั้งนั้น มีปรากฏแต่เรื่องกตเจ้านายองค์อื่นๆ ยกย่องเทิดทูนพระนารายณ์ราชบุตรจน สูงเด่น และเรื่องถ่ายแบบปราสาทพระนครหลวงมาสร้างที่ประทับร้อน ตำบลริมวัดเทพจันทร์ (ทรงให้นามว่า ศรียโสธรมหาพิमानบรรยงค์) โดยมีได้บอกไว้ว่า โปรดให้ช่างไปถ่ายแบบ ชนิดลอบไปซุ่มไป หรืออย่างไร เพราะเขมรกัมพูชาแข็งข้อต่อกรุงศรีอยุธยา นับแต่สมเด็จพระศรี สุปพรรณมหาราชสิ้นพระชนม์ เมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๘ แล้ว กว่าจะกลับคืนมาสู่อำนาจกรุงศรีอยุธยาใน ฐานะเมืองประเทศราชก็ตกเอารัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ คือ ค.ศ. ๑๗๑๘ (หน้า ๑๕๔ ประชุม พงศาวดารภาค ๑ พงศาวดารเขมร) คือ เขมรกัมพูชาแข็งเมืองอยู่ได้ ๑๐๐ ปี จึงกลับสู่ฐานะ ประเทศราชอีกครั้งหนึ่ง และราชสำนักก็อยู่ที่เมืองอื่น ไม่ใช่กรุง “ศรียโสธร” ซึ่งปกคลุมไปด้วย ต้นหญ้าป่าไม้ เพราะถูกทอดทิ้งมานานปี พระราชพงศาวดารมีแต่เรื่องเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงเชื่อ ว่า ใครก็เป็นผู้เขียนเรื่องราวในรัชกาลนี้ไว้ในพระราชพงศาวดารคงเกิดภายหลังรัชกาลนี้มาก จดจำได้แต่เรื่องพื้น ๆ เรื่องสำคัญๆ กลับไม่รู้เรื่องเอาเสียเลย จึงสมกับคำที่วันวลิตเขียนไว้ว่า : “ขุนนาง.....ไม่ค่อยรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง นอกจากที่เล่ากันจากปากหนึ่งไปสู่อีก ปากหนึ่งเท่านั้น” Documented history หรือการใช้เอกสารหลักฐานเพื่อเขียนประวัติศาสตร์จึงดู จะไม่มีเอาเสียเลย

วันวลิตอยู่ในกรุงศรีอยุธยา นับแต่ปีที่ ๔ จนถึงปีที่ ๑๒ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้า ปราสาททอง มีเหตุการณ์หนึ่งซึ่งวันวลิตทำเสนอผู้อำนวยการบริษัทที่กรุงปัตตาเวีย (ปรากฏในหน้า ๖๐ Dutch Papers หอพระสมุดวชิรญาณตีพิมพ์ ค.ศ. ๑๙๑๕) ซึ่งต่อมาใช้เป็นกฎปฏิบัติสำหรับ เรือนานาชาติจะเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา เหตุการณ์นี้วันวลิตเขียนไว้ว่า : “ผู้ช่วยของวันวลิตใน ห้างค้าขายกับพนักงานรวม ๑๐ คน ในวันที่ ๑๐ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๓๖ ได้ขออนุญาตพักผ่อน โดยนั่งเรือเล่นในแม่น้ำ แล้วมาขึ้นบกนั่งเล่นอยู่ในสวนข้างพระราชวังหลัง ใกล้วัดวรเชษฐาราม (ในเชิงอรรถบอกชื่อวัดไว้ผิดว่า วัดบูรพทิศ)^{๓๓} พระภิกษุก็มาไล่ให้ออกไปเสีย พวกขอสันดา

๓๓ การที่หอพระสมุดวชิรญาณ ทำเชิงอรรถไว้ผิดเช่นนี้ ควรเป็นบทเรียนว่า ค่อยไปผู้ที่จะทำเชิงอรรถควรปรึกษาท่านผู้รู้ หลายๆ ท่าน ไม่ใช่พึ่งแต่เสียงของคำแล้วเดาสุ่มไป วัดวรเชษฐารามอยู่ที่ตำบลสวนหลวงเดิม มีพระเจดีย์เป็นอนุสรณ์ สมเด็จพระศรีสุริโยทัยคือ วัดสบสวรรค์ แล้วจึงมาเป็นพระวรเชษฐารามมหาวิหาร เป็นอนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ชักขึ้นไม่ยอมออกไปก็พักเล่นอยู่ ณ ที่นั้นจนเย็น มีอยู่ ๒ คน พวกนั้นไปเดินเล่นไปเกะกะเลาะกับคนของ the Prince (พระมหาอุปราช) เลยถูกกุมตัวไป พวกที่เหลือรูปร่างก็เข้าไปช่วย เลยถูกกุมตัวไปหมด เจ้าหน้าที่จึงนำส่งออกญาพระคลัง (ออกญาพระคลังไต่สวนแล้ว) ให้ใส่ข้อกา ๒ คนแรก นอกนั้นถูกกุมตัวไว้ จนวันวลิตทราบข่าวก็รีบมาหาออกญาพระคลัง รับตัวคนทั้ง ๘ ออกไปได้ แต่ ๒ คนแรกยังถูกจองจำอยู่อีก ๑๖ วันจึงพ้นโทษ เหตุการณ์นี้ วันวลิตจำต้องลงชื่อในหนังสือ โดยสัญญาจะปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง และเรือนานาชาติจะขึ้นมากรุงศรีอยุธยา จะต้องทอศมอที่เมืองบางกอก แจ้งต่อเจ้าหน้าที่ว่าเป็นเรือของใคร มาจากไหน มีสินค้าหรือความประสงค์อย่างไร เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว จึงจะแล่นเรือขึ้นมายังกรุงศรีอยุธยาได้ หนังสือที่วันวลิตทำไว้ให้ออกญาพระคลังนี้ว่า ลงวันที่เดือนยี่ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีชวด (จุลศักราช ๙๙๘)”

ข้อความที่วันวลิตรายงานไปนี้คลุมเครือเหลือเกิน คือ คนของตนไปทำอะไรผิดก็ไม่กล่าวให้ชัดเจน แต่เหตุการณ์เกิดขึ้นที่สวนข้างพระราชวัง (หลัง) ไกล้วถาวรเชษฐาราม หรือจะมีประกาศห้ามราษฎรไม่ให้เข้าไปพลุกพล่าน ณ สถานที่นั้นกระมัง เฉพาะคนฮอลันดา ๒ คน ซึ่งถูกจองจำอยู่ ๑๖ วัน จะเพียงพอไป “ทะเลาะ” หรือไป “ชักขึ้นชกต่อยเจ้าหน้าที่” ก็ไม่กล่าวให้ชัด แต่เมื่อผู้ถูกลงโทษมีเพียง ๒ คน ส่วนอีก ๘ คน เจ้าหน้าที่ปล่อยตัวไป รูปเรื่องก็คงเป็นไปในแง่ “ชักขึ้นชกต่อย” เจ้าหน้าที่ เรื่องนี้จึงเป็นปฐมเหตุให้เกิดกฎเกณฑ์ใหม่ให้เรือนานาชาติทอศมอที่เมืองบางกอกเสียก่อน เมื่อได้รับอนุญาตหรือใบเบิกร่องแล้ว จึงจะขึ้นมายังกรุงศรีอยุธยาได้ นี่เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปีที่ ๘ ของรัชกาลนี้

พิจารณาข้อเขียนของวันวลิตในระหว่าง ๗-๘ ปีที่เขาเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองข้อเขียนของเขาเป็นของผู้รู้เห็นเหตุการณ์คือ contemporary recorder เขาเป็นคนขยันเขียนและสอดส่องเอาใจใส่ อะไรไม่รู้ก็สอบถามจากผู้รู้ มีขุนนางผู้หนึ่งซึ่งเขาอ้างชื่อไว้ว่าเป็นคนบอกเล่าให้เขาทราบ คือ ออกญาพิษณุโลก ท่านผู้นี้คือ ออกญาพระคลังในรัชกาลสมเด็จพระเชษฐาธิราช ครั้นมาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ท่านได้เลื่อนขึ้นเป็นออกญาพิษณุโลก มีแห่งหนึ่งระบุบรรดาศักดิ์ท่านเป็น “เจ้าพญาพิษณุโลก” ท่านผู้นี้กล่าวกราบทูลพระกรุณาฯ ได้เป็นพิเศษติดกับข้าราชการคนอื่น ๆ เพราะตัวท่านเป็นผู้ฉวยทางให้สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ราชสมบัติ วันวลิตมีโอกาสดำเนินติดต่อกับขุนนางข้าราชการในรัชกาลนั้นอย่างใกล้ชิด เรื่องราวต่าง ๆ ที่เขาเขียนขึ้นจึงน่าเชื่อถือได้ว่า ถ้าไม่ใช่ความจริงที่เดียว ก็ใกล้ความจริงเข้าไปมาก เมื่อมาเทียบกับข้อเขียนของผู้แต่งพระราชพงศาวดารเกี่ยวกับรัชกาลนี้ เรื่องราวเหตุการณ์จึงผิดกันไกลอะไรสำคัญ ๆ ที่วันวลิตจดไว้ก็ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร ส่วนที่ปรากฏกลับเป็นเรื่อง “ลบ

คัดกราช” เรื่อง “ถ่ายแบบปราสาทยโสธร” และเรื่องยกยอปอปั้นพระนารายณ์ราชบุตรเหนือเจ้านาย
องค์อื่นๆ โดยไม่คำนึงถึงศักดิ์และศรีแห่งตำแหน่งนักประวัติศาสตร์ คือไม่เขียนตามหลักฐาน
ข้อเท็จจริง

นี่เป็นเพียงระยะสั้นในพระราชพงศาวดาร ฯ ซึ่งเรามี contemporary documents ใน
รัชกาลต่อมา คือ รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ฯ เรามีหลักฐานผู้รู้เห็นเหตุการณ์มากมาย^{๓๔} จน
กระทั่งแบ่งกันเป็นค่าย ๆ แต่เมื่อไปเปรียบกับข้อความในพระราชพงศาวดารในรัชกาลนั้น ก็ผิดกัน
ลิบลับ ยิ่งรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งใครต่อใครพากันแซ่ซ้องสรรเสริญ พระราชพง-
ศาวดาร กลับกล่าวข้อความอ้อมแอ้มคลุมเครือ พิจารณาเพียง ๓ รัชกาลนี้ จะเห็นได้แล้วว่า
เรานักศึกษาวิชาประวัติศาสตร์รุ่นใหม่จะเชื่อถือพระราชพงศาวดารนักไม่ได้ พระราชพงศาวดาร
กรุงเก่าเป็นเพียงข้อเขียนของผู้ฟังคำบอกเล่าโดยไม่มีหลักฐานเอกสารสนับสนุนอยู่มากเรื่อง นี่
ข้าพเจ้าหมายถึงหลังรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งสมเด็จพระยาอัครราชานุภาพทรง
พระนิพนธ์ไว้ว่า “...เรื่องต่อไปนี้ ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจนตลอดแผ่นดินสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช มีเรื่องเกี่ยวข้องด้วยต่างประเทศมาก ข้าพเจ้ากำลังสืบหาหนังสือและสอบสวน
อยู่...” สมเด็จพระเจ้า ฯ พระองค์นั้นก็ล่วงลับไปแล้ว งานที่ข้าพเจ้าเสนอมานี้ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการ
สอบสวนนั้น ยังมีอีกเป็นอันมากที่ท่านผู้อ่านโดยเฉพาะนักศึกษาจะได้ทำการสอบสวนต่อไป
ไม่ใช่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างยุติลงเป็นยุติกันเพียงนี้

ข้าพเจ้าตั้งใจมาใคร่ครวญข้อวินิจฉัยของท่านผู้ใหญ่ (ในคณะกรรมการชำระประวัติ-
ศาสตร์) ที่ว่า “เรื่องที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารให้คงไว้ตามเดิม อะไรที่สอบสวน
ได้ใหม่ เอาลงไว้ในเชิงอรรถ” จึงเป็นอันว่า เรื่องราวที่มีหลักฐานก็จะเป็นเพียง Footnotes
อะไรที่บอกเล่าต่อ ๆ กันมาโดยมีหลักฐานเลื่อนลอยหรือขัดกับหลักฐานข้อเท็จจริง กลับเป็นประ-
วัติศาสตร์แท้จริงของชาติไทย ถ้าข้อวินิจฉัยนี้ยังคงดำเนินอยู่ต่อไปชนิด “เถรตรง” ก็สมควรแล้ว
ที่ผู้อยู่นอกวงการจะมีความเห็นไม่เป็นมงคลต่อคณะกรรมการ ฯ นี้ว่าไม่เห็นทำอะไร มีแต่ประชุม
รับเบี้ยประชุม และตีพิมพ์แต่ของเก่าออกมา อันที่จริงเราทำกันมาก ทำกันคนละไม้คนละมือ
ทั้งเรื่องนี้เป็นตัวอย่าง แต่คณะกรรมการ ฯ จะรับหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

ข้าพเจ้ามาคำนึงดูว่า เราควรจัดหาเอกสารทั้งของไทยของเทศออกตีพิมพ์ให้เพิ่มพูนขึ้น
จะอยู่ในชุดประชุมพงศาวดารหรือ ในวารสาร “ป.อ.บ.” ของคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์
ก็สุดแล้วแต่ แต่ควรจัดพิมพ์เอกสารเรื่องราวประวัติศาสตร์ให้เพิ่มพูนขึ้น จะได้เป็นเครื่องมือ

^{๓๔} มีรายละเอียดอยู่ในเรื่อง “เอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์” วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ
ประจำเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๙

ทดสอบหรือเปรียบเทียบกับเอกสารอื่น ๆ ที่มีตีพิมพ์ไว้แล้ว ขณะนี้หนังสือชุดประชุมพงศาวดารของหอสมุดแห่งชาติ มีอยู่แล้ว ๘๐ ภาค เป็นผลงานต่อเนื่องกันมากกว่า ๕๐ ปี (นับแต่ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๗) ทางเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติก็คงชวนขวายหาเอกสารมาแปลและตีพิมพ์ต่อไปเรื่อย ๆ ส่วนคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ฯ ซึ่งออกวารสาร “ป.อ.บ.” หรือ เอกสารประวัติศาสตร์และโบราณคดี เท่าที่จัดพิมพ์เอกสารออกมาจำนวนยังน้อยนัก และที่น่าเสียดายก็คือล่าช้าเหลือเกิน ไม่ทันใจคนรุ่นใหม่ซึ่งมีความกระตือรือร้นอยากรู้อยากศึกษากันกว่าเปรียบเทียบ ความใจเร็วใจร้อนนี้ดูจะเป็นสัญลักษณ์ของคนรุ่นนี้ทั่วไป ส่วนเสียก็มีแต่ส่วนที่ดีก็พอมองเห็น ท่านผู้ใหญ่จึงควรจะเห็นใจในความรุ่มร้อนของคนหนุ่มสาว และช่วยเหลือจัดให้ตีพิมพ์เอกสารออกมาให้เร็วขึ้นสักหน่อย ข้าพเจ้าจำได้ว่า เมื่อเดือนสิงหาคมปีที่แล้ว ข้าพเจ้านำเอกสารภาษาไทยมาจากเมืองเชียงใหม่ มอบให้เลขาธิการของคณะกรรมการฯ รวม ๕ เรื่อง มีตำนานพระธาตุเมืองหริภุญชัย ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานโยนก และตำนานเชียงแสน (ต่อมาในเดือนกันยายน ข้าพเจ้านำตำนานเมืองปัตตานีมามอบให้อีก) ตำนานเหล่านี้ นายสงวน โชติสุขรัตน์ กราบไหว้พระภิกษุสงฆ์ทางเมืองเชียงใหม่ให้ช่วยถอดออกมาเป็นภาษาไทย จากตัวหนังสือและภาษาลานนา และยังช่วยกันสอบทานจนพอเชื่อถือได้ แต่จนบัดนี้ ก็ยังไม่มีวีแววว่าเมื่อไรคณะกรรมการฯ จึงจะตีพิมพ์ออกมา บางตำนานกรมศิลปากรเคยตีพิมพ์มาแล้ว แต่คงเป็นคนละสำนวน ถ้าที่ได้มาใหม่มีการตีพิมพ์ขึ้นก็จะเป็นเรื่องมือให้ได้สอบทานกับสำนวนเดิมเพื่อแสวงหาความจริง เรามีการเร่งรัดพัฒนากันหลายสาย หลายแขนงในค้ำนครรัฐกิจ แต่ในด้านประวัติศาสตร์และตำนานของบ้านเมือง เราก็ควรจะมีการเร่งรัดกันบ้าง อย่างน้อยก็ในด้านการพิมพ์เอกสารต่างๆ ขึ้นไว้ศึกษาเปรียบเทียบ ประวัติศาสตร์ของชาติไทยจึงจะเปลี่ยนโฉมจาก “คำบอกเล่า” มาเป็นโฉมใหม่ซึ่งอิงวิทยาศาสตร์ คือ มาเป็นประวัติศาสตร์ที่มีหลักฐานข้อเท็จจริงสนับสนุน เราจะปล่อยให้เศรษฐกิจของประเทศ คือ ร่างกายเติบโต แต่ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม คือ ศีรษะเล็กหลิมอยู่อย่างเดิม หรือฟุบวมตัวยของเละเหลว นิยายนิทาน ก็จะเป็นภาพของชาติที่มีลักษณะไม่น่าดูน่าชม ไม่เป็นศิริมงคลแก่ตัวเองหรือผู้พบเห็นอย่างยิ่ง ร่างกายและศีรษะควรได้รับการเร่งรัดพัฒนาพร้อม ๆ กันไปฉันใด เศรษฐกิจและประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ก็ควรได้รับการเร่งรัดพัฒนาพร้อม ๆ กันไปฉันนั้น

เมื่อเริ่มเขียนเรื่อง “สอบศักราชปรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ” และนำส่งบรรณาธิการนิตยสารศิลปากร เป็นเดือนมิถุนายน ศกนี้ เฉพาะเนื้อเรื่องมีข้อความกว่า ๔๐ หน้ากระดาษพิมพ์ จะนำลงในนิตยสารให้จบในฉบับเดียวไม่เหมาะสม บรรณาธิการจึงแบ่งเป็น ๓ ตอน ตอนละ

ราว ๑๕ หน้า เริ่มพิมพ์แต่ฉบับประจำเดือนกรกฎาคม ๒๕๑๐ มาจบตอน ๓ เอฉบับประจำเดือนพฤศจิกายน ๒๕๑๐ ซึ่งก็เท่ากับยืดยาวให้ข้าพเจ้าได้ทดสอบข้อเขียนให้รัดกุมยิ่งขึ้น เรื่องต่างๆ ซึ่งขัดแย้งกันระหว่างหลักฐานกับข้อความในพระราชพงศาวดาร ข้าพเจ้าก็ได้กล่าวไว้แล้วจะไม่ขอกล่าวซ้ำอีก แต่มีอยู่เรื่องหนึ่ง คือ ในหมายเหตุ ๑ (รัชกาลสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์มีหรือไม่?) ซึ่งข้าพเจ้าจำต้องนำมากล่าวในตอนท้ายนี้ เพื่อให้เรื่องแจ่มกระจ่าง เพื่อความสะดวกแก่ท่านทั้งหลายจะได้พิจารณา

หลักฐานภาษาฮอลันดาของ Cornelius Van Nyenrode และ Martin Hautman (หน้า ๗๐) ลงวันที่ ๓ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ ที่ปรากฏในหนังสือของ อีวาโอ หน้า ๒๐๑-๒๐๓ มีข้อความสำคัญว่า “พระมหากษัตริย์ถูกลอบยิงด้วยอาวุธปืน ในพระบรมมหาราชวังขณะที่ทรงบรรทมอยู่” แต่เพราะเอกสารนี้มีได้บอกให้ชัดเจนไปว่าท่านเสด็จสวรรคตหรืออย่างไร ข้าพเจ้าจึงได้ตีความหมายไปว่า พระองค์สิ้นพระชนม์ทันทีจากการถูกลอบปลงพระชนม์ครั้งนั้น

แต่ในเอกสารฮอลันดาของบุคคลชื่อเดียวกันทั้งสองท่าน เก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ ท้าวสุกรี (ในห้อง Rare Books ชั้น ๕) ลงข้อความอย่างเดียวกันไว้ แต่มีข้อความเพิ่มเติมไปว่า “he was not mortally wounded” คือพระองค์ทรงได้รับบาดเจ็บแต่ไม่ถึงกับสิ้นพระชนม์ และยังลงข้อความต่อไปว่า ต่อมาพระองค์ให้ลงพระราชอาญาแก่ผู้คิดร้ายและพรรคพวกโดยทั่วหน้ากัน เอกสารนี้จึงทำให้การตีความหมายของข้าพเจ้าผิดพลาดไปชนิดกลับหน้ามือเป็นหลังมือ การตีความหมายจากเอกสารนี้ในลำดับต่อไปก็คือว่า กษัตริย์ซึ่งถูกลอบยิงด้วยอาวุธปืนในพระบรมมหาราชวังในวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ ก็คือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนั่นเอง พระองค์เริ่มครองราชย์แต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ถูกลอบยิงเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๑ ทรงได้รับบาดเจ็บไม่ถึงสิ้นพระชนม์ ยังคงครองราชย์สืบต่อไปได้อีกนานจนถึง ค.ศ. ๑๖๒๘ จึงเสด็จสวรรคตใน ค.ศ. ๑๖๒๘ การสืบครองราชย์ของพระองค์ต่อจากสมเด็จพระเอกาทศรถจึงเป็นอันยุติตามหลักฐานของ Peter Floris และการเสด็จสวรรคตของพระองค์ ใน ค.ศ. ๑๖๒๘ จึงเป็นไปตามหลักฐานของวันวลิต ศิริรวมอายุรัชกาลของพระองค์ก็ได้ ๑๙ ปี คือ ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ถึง ค.ศ. ๑๖๒๘

ก็เมื่อข้อเท็จจริงตามเอกสารของผู้รู้เห็นเหตุการณ์ในเวลานั้นเป็นเช่นนั้น ก็ทำให้เกิดปัญหาขึ้นว่า ถ้าความจริงเป็นเช่นนั้น รัชกาลของสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์จะไม่มีหรือไม่? ถ้ารัชกาลนี้ไม่มี เหตุใดผู้แต่งพระราชพงศาวดาร จึงนำเอาพระองค์เข้ามาอยู่ในอันกับผู้ครองกรุงศรีอยุธยาด้วยพระองค์หนึ่ง

ปัญหาข้อนี้ข้าพเจ้ามีเวลาใคร่ครวญอยู่ ๒ - ๓ เดือน คิดกลับไปกลับมาตามหลักฐานต่างๆ ที่มีอยู่ ข้าพเจ้ามาติดใจเอกสารขอล้นดาของ Sprinckel ซึ่งปรากฏในหนังสือของ Satow หน้า ๒๐๕ เอกสารฉบับนี้เล่าเหตุการณ์ตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไว้ว่า “มีแผนการณ์ที่จะยึดครองกรุงศรีอยุธยา แต่ทำไปไม่สำเร็จขณะที่สมเด็จพระเอกาทศรถยังทรงพระชนม์อยู่ แต่เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตแล้ว (ใน ค.ศ. ๑๖๑๐) หัวหน้านายพลคือออกพระนายไวยวรนาถ ก็เริ่มดำเนินการเพื่อจะขึ้นเถลิงราชย์เป็นกษัตริย์ แต่ประชาชนไม่นิยมด้วย ต่างพากันฝักใฝ่เข้าข้างราชบุตรของกษัตริย์ ราชบุตรของกษัตริย์จึงได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน^{๓๕} พวกขอล้นดาเองก็เข้าข้างพระราชบุตร ผู้รบกับพวกออกพระนายไวยวรนาถ ราชบุตรของกษัตริย์สวรรคต พระอนุชาองค์เล็กจึงได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน.....” ข้อความที่ขีดเส้นใต้ที่ Footnote ทำให้น่าเชื่อว่า ท่านผู้นั้นคือสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ คือพระองค์ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ตามหลักฐานของ Sprinckel แต่จะได้นครองอยู่กี่วัน Sprinckel มิได้กล่าวไว้ พระองค์จะได้ขึ้นครองถึง ๑ ปี กับ ๒ เดือน ดังพระราชพงศาวดารว่าไว้ หรือน้อยกว่านั้นเราไม่มีทางทราบ แต่ทำให้เชื่อมั่นว่าพระองค์ได้ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ได้ถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระราชบิดาตั้งพระราชพงศาวดารว่าไว้ และบัจฉิมวาจาของพระองค์ที่ว่า “เวราแล้วก็ตามเถิด แต่อย่าให้ลำบากเลย” ก็คงจะสมจริงตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร พระองค์คงถูกพวกขบถปลงพระชนม์ คือพวกออกพระนายไวยวรนาถ ไม่ใช่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมผู้เป็นอนุชา ดังพระราชพงศาวดารว่าไว้ แต่โอรสของสมเด็จพระเอกาทศรถยังมีอยู่อีก ๓ พระองค์ ดังวันวลิตได้ระบุพระนามให้ไว้ คือ พระอินทราชา พระศรีสิน และพระองค์ทอง การสู้รบระหว่างพระราชบุตรกษัตริย์กับพวกขบถคงยังดำเนินต่อไปจนในที่สุดพวกขบถต้องพ่ายแพ้พระอินทราชาได้ขึ้นครองราชสมบัติ และท่านผู้นั้นเอง คือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

ถ้าการสอบสวนทั้งว่าตรงกับความเป็นจริงในเรื่องราวครั้งนั้น รัชกาลพระศรีเสาวภาคย์ก็ต้องมีตามหลักฐานกษัตริย์ขอล้นดา ชื่อ Sprinckel แต่อายุรัชกาลของพระองค์คงสั้น แล้วผู้ที่ได้ครองราชย์สืบต่อมาก็คือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งหลักฐานทั้งของขอล้นดาและของอังกฤษระบุชัดว่าเป็นโอรสองค์หนึ่งของสมเด็จพระเอกาทศรถ

^{๓๕} The plot could not be carried into execution as long as the King lived, but as soon as he was dead, the aforesaid Okpranaiwai intended to have himself crowned King, and proclaimed ruler of the country. But most of the townspeople helped the King's son, so that he was crowned King... The King's son afterwards lost his life, and his life, and his youngest brother obtained the Kingdom or crown....” Sprinckel Dutch agent in Siam.

เป็นอันว่าเรื่อง “สอบศักราชปีรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ” ก็ยุติลง โดยผนวกเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเชษฐาธิราช สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ และ ๑๒ ปีแรกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ปรากฏอยู่ในบทความนี้ด้วย ข้าพเจ้ามีเจตนาจะเสนอบทความนี้เป็นบรรณาการแก่ผู้ใฝ่ใจในวิชาประวัติศาสตร์ไทย ขอให้บัณฑิตนักศึกษางานอ่านดูด้วยใจเป็นธรรม ทดสอบดูตามอัธยาศัย ส่วนจะเชื่อตามข้อเสนอของข้าพเจ้าหรือไม่เชื่อก็เป็นสิทธิของท่าน ขออุทิศบทความนี้เป็นดอกไม้ธูปเทียนบูชาแด่ดวงวิญญาณ “พระบิดาประวัติศาสตร์ไทย” สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ผู้ทรงกรุยทางไว้เป็นอันมาก เพื่อวิชาประวัติศาสตร์ไทยจะได้เจริญพัฒนาขึ้นตามลำดับ ความจริงในอดีตจะเป็นอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับที่เอกสารหลักฐานของผู้รู้เห็นเขียนขึ้นไว้ ถ้าผู้บันทึกเอกสารทำขึ้นไว้โดยยึดถือความจริงเป็นที่ตั้งและผู้ศึกษาทดสอบเอกสารนั้นด้วยความปรารถนาใฝ่รู้ความจริง ความจริงก็จะเป็นอมตะไม่ว่าใครจะเชื่อหรือไม่ก็ตาม

ปัจฉิมลิขิต

เกี่ยวกับคำ umper ซึ่งผู้เขียนเสนอว่าเป็นคำอังกฤษ คือ umpire แปลว่าผู้ชี้ขาด ใช้ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สำหรับตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้านชาวต่างประเทศในกรุงศรีอยุธยา นั้น

ได้สอบถามผู้เชี่ยวชาญภาษาเขมร คือ มหาฉำ ทองคำวรรณ ว่า คำว่า “อำเภอ” มีใช้ในภาษาเขมรหรือไม่ มหาฉำ ตอบมาว่า เขมรใช้คำ สรุก (ซฺรูก) โบราณแปลว่า เมือง และคำว่า “นายอำเภอ” เขมรใช้คำว่า เจาหวายสรูก ถ้าจะถามคนเขมรว่าอยู่อำเภอไหน เขาใช้คำว่า เนาสรุกนา

เป็นอันว่า คำ “อำเภอ” เขมรไม่มีใช้ ข้อเสนอของผู้เขียนที่ว่า คำ “อำเภอ” น่าจะมาจากคำอังกฤษ umpire จึงเป็นข้อเสนอที่น่าใคร่ครวญ.

